

Reint Dijkema - Verzetsheld

1920-1944

(deel I)

Evert Jager

Het bestuur van de historische vereniging „Bie t Schildt” heeft het gemeentebestuur van Slochteren verzocht in het nieuwe uitbreidingsplan achter „boerderij Traas” een straat te vernoemen naar de verzetsheld Reint Dijkema, eens inwoner van Siddeburen.

In zijn boek „De gemeente Slochteren tijdens de Tweede Wereldoorlog” schrijft de heer K.G. Bos over Reint Dijkema: „*Siddeburen kan met fierheid en grote dankbaarheid terugzien eens één der grootsten als inwoner gehad te hebben*”.

Wie was Reint Dijkema? Wat bewoog hem? Wat deed hij? Hoe kwam hij aan zijn einde? Een poging deze vragen te beantwoorden.

Zijn jeugd

Reint Dijkema werd geboren op 20 mei 1920 te Smilde als oudste zoon van Klaas Dijkema (1883-1942) en Elske Catharina Riepma (1888-1985), (Foto nr. 1). Zijn vader was huisarts te Smilde en kocht in 1926 de Siddebuurster dokterspraktijk van dokter J.W. Napjus. Toen het gezin zich in ‘t Wold vestigde waren er vijf kinderen: Reint, Piet, Albartus, Klaas Simon en Jantje (Foto nr. 2). In Siddeburen werden Simon Albert en Martje geboren.

De jonge Reint kon na de verhuizing meteen naar de eerste klas van de christelijke lagere school in Siddeburen. Hij bleek een intelligente leerling te zijn. Amper veertien jaar ontdekte Reint zijn eerste, enige en grote liefde: Ina Knottnerus. Ze woonde even verder op een grote boerderij in ‘t Loug (boerderij Traas, nu Hoofdweg 193). De twee liepen in het vervolg hand in hand en bleven dat doen ondanks protesten van hun ouders („*Dat mag nog niet. Veel te jong.*”) en plagerige opmerkingen van leeftijdsgenoten en dorpsbewoners. Mijn moe-

Foto nr. 1. Dokter en mevrouw Dijkema.

der, die in de eerste helft van de dertiger jaren wel eens als oppas van de familie Dijkema fungeerde, kreeg keer op keer de instructie: „Reint mag niet naar Ina!” Verliefde mensen zijn vindingrijk. Een dakgoot en een regenpijp boden uitkomst.

Reint groeide op in een harmonieus en warm gezin (Foto nr. 3). De lange brede gang in het grote doktershuis en de diepe achtertuin fungeerde als speelplaats, de bomen als uitkijkpost. Vriendjes en vriendinnetjes waren er altijd welkom. „Het was er heerlijk”, herinnert mevrouw Annie Pot-Jager zich. Moeder

Foto nr. 2. Reint Albartus, Pieter Klaas, Albartus Willem, Klaas Simon en Jantje Engelina Dijkema (1926).

Dijkema bracht 's avonds de jongsten naar bed en controleerde of de ouderen tussen de lakens lagen. 's Avonds laat deed vader Dijkema de ronde langs zijn slapend kroost.

Dokter Dijkema deed zijn visites per motor. Bij afwezigheid van vader en moeder Dijkema wisten de oudste zonen op een onbewaakt ogenblik de motor te starten. Er werden rondjes gereden via de zij-ingang, de spreekkamer, de serre en de tuin. „*Dei kwoajongs van dokter Diekemoa duzzen wel wat oafzain*”, weet een bejaarde Siddebuurster zich te herinneren. Familie Dijkema was lid van de plaatselijke gereformeerde kerk. Vanaf zijn twaalfde jaar ging Reint bij Ds. J. Los ter catechisatie en nam hij deel aan het kerkelijk jeugdwerk. Na de lagere school bezocht Reint de Chr. H.B.S. aan de Grote Rozenstraat te Groningen. Per Woldjerspoor werd zes dagen per week de reis naar Groningen gemaakt. Amper achttien jaar liet hij zich als student inschrijven aan de Rijksuniversiteit te Groningen. Hij scheen een zonnige toekomst tegemoet te gaan.

Reints studententijd

Net als zijn vader wil Reint Dijkema arts worden. De student medicijnen wordt lid van de protestants-christelijke studentenvereniging V.E.R.A. De eerste jaren zijn gelukkige jaren. Hij geniet van het studentenleven en zijn studie verloopt voorspoedig. Vaak is hij een weekend in Siddeburen bij zijn meisje, later zijn verloofde (Foto nr. 4). Hij kan zijn geluk niet op. Als de Duitsers op 10 mei 1940 ons land binnenvallen reageert hij zeer emotioneel. Op een motor rijdt hij achter het terugtrekkende Nederlandse leger aan. Door Friesland, over de Afsluitdijk. Hij wil meevechten! Zijn land verdedigen! Nederlandse officieren houden hem staande. Hij biedt zijn diensten aan, maar wordt teruggestuurd. Een poging om naar Engeland te ontkomen mislukt ook. Diep teleurgesteld en vol onbegrip arriveert hij weer in Groningen. Maar als na enkele maanden het gewone leven in Nederland, voorlopig althans, weer zijn gang gaat neemt hij zijn studie weer op en begint hij aan zijn derde jaar.

Zijn opvoeding thuis en de compromisloze houding van V.E.R.A. ten aanzien van de bezetter hebben Reint Dijkema sterk beïnvloed. Als V.E.R.A. in 1941 illegaal wordt en ondergronds verder gaat onder de dekmantel van „studentencatechisatie” doet hij mee. Hij probeert zijn studie nog enige tijd voort te zetten, hoewel hij in de loop van 1942 al volop bezig is met het organiseren van het verzet. Het definitieve einde van zijn studie is daar als de studenten in maart 1943 een loyaliteitsverklaring moeten tekenen, waarin zij moeten beloven „... *zich te onthouden van iedere tegen het Duitse Rijk, de Duitse Weermacht.... gerichte handeling*”. Reint Dijkema weigert deze verklaring te tekenen en met hem 90% van de Groninger studenten! Deze weigering betekende in feite onderduiken, want het niet tekenen van de loyaliteitsverklaring had als consequentie verplichte tewerkstelling in Duitsland in het kader van de arbeidsdienst.

De dood van dokter Dijkema

In 1940 moest dokter Dijkema, gedwongen door ziekte, zijn praktijk verkopen. Het gezin verhuisde naar Groningen en ging wonen in de Jozef Israëlsstraat; later verhuisden ze naar de Oppenheimstraat. Dokter Dijkema sterft op 25 april 1942 en wordt in Siddeburen begraven. De vele Siddebuurster vrienden van de familie constateerden bij hun bezoeken, dat het gezin totaal veranderd was. Van de openheid en de spontani-

teit, kenmerkend tijdens hun Siddebuurster periode, was weinig meer over. Er lag een druk op het gezin. De bezoekers weten dit aan het verlies van de vader. Weinigen wisten, dat het gezin van mevrouw Dijkema een verzetsgezin was geworden. Haar vijf jongens raakten van lieverlee al meer betrokken bij het verzet. Dat alles riep een bijna voelbare spanning op.

De invoering van de Jodenster

Vanaf zondag 3 mei 1942 verplichtte de bezetter de Joden in ons land een Jodenster te dragen (Foto nr. 5). Weinige Nederlanders begrepen, dat deze maatregel één van de directe voorbereidingen was voor de deportatie van onze Joodse landgenoten. Reint en Albartus reageerden fel en verontwaardigd. Uit protest en solidariteit naaiden zij zelfgemaakte Jodensterren op hun kleren. Slechts enkele honderden Nederlanders deden hetzelfde. De broers vertoonden zich met hun „*ereteken*” niet alleen in de Folkingestraat en omgeving, de typische Groningse Jodenbuurt, maar overal in de binnenstad. Ze werden gearresteerd en veertien dagen opgesloten in het Huis van Bewaring aan de Hereweg. Mevrouw Dijkema meldde zich bij de poort en pleitte voor haar beide jongens. Het haalde niets uit. De Duitsers beslisten dat ze voor „*heropvoeding*” in aanmerking kwamen. Met enkele tientallen anderen, opgepakt voor hetzelfde „*vergrijp*”, waaronder drie-en-twintig leerlingen van de Koloniale Landbouwschool in Deventer, werden ze overgebracht naar het concentratiekamp Amersfoort. Ongenadig hard werd hun „*heropvoeding*” hier ter hand genomen.

Foto nr. 3. Achterste rij van links naar rechts: Piet, Klaas Simon, Albartus en Reint. Voorste rij van links naar rechts: Jantje, Martje en Simon Albert.

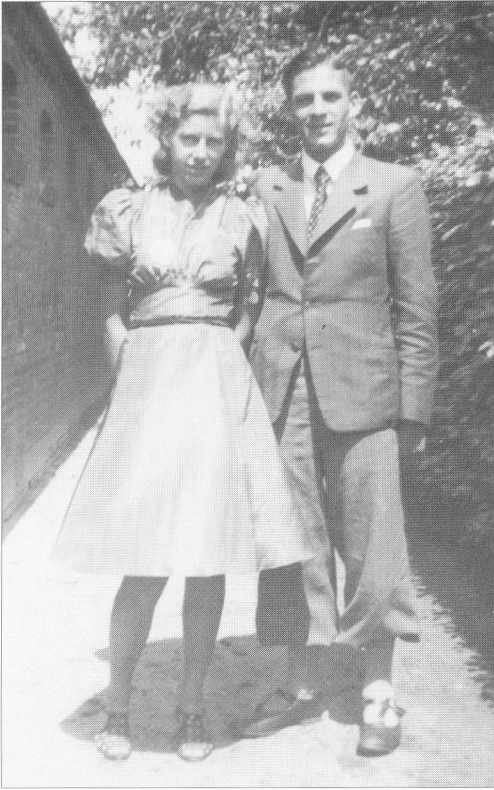

Foto nr. 4. Ina Knottnerus en Reint Dijkema (1937).

Foto nr. 5. De Jodenster.

Kamp Amersfoort

Het „*Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort*”, zoals het kamp in het Duitse jargon werd genoemd, heeft ruim vijfendertigduizend gevangenen gehuisvest en een maximale bezetting gehad van vierduizend. Het kamp werd geopend in augustus 1941 en functioneerde met een korte onderbreking tot maart 1945 (Foto nr. 6).

Reint en Albartus werden samen met anderen in een vrachtauto naar het kamp gebracht. Op niet al te zachtzinnige wijze werden ze uit de auto geranseld. Meteen maakten ze kennis met de standaard „*Empfangzeremonie*” van kamp Amersfoort. De gevangenen moesten zich midden op de appèlplaats uitkleden en vervolgens naakt tussen twee rijen SS-ers door rennen. De SS-ers waren gewapend met stokken en bullepezen en sloegen de gevangenen, waar ze hen maar konden raken, het liefst op de meest gevoelige plekken van het lichaam. Twee „*Lagerältesten*”, medegevangenen dus, namen het daarna van de SS-ers over en lieten de nieuwkomers „*ringel-*

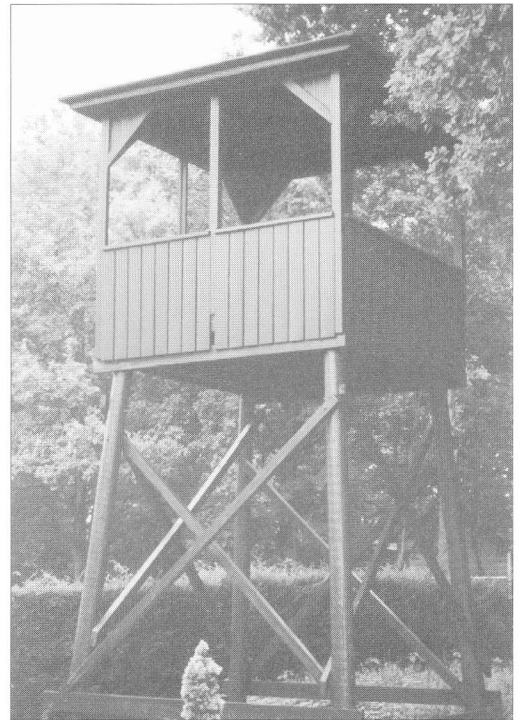

Foto nr. 6. Een wachttoren in kamp Amersfoort.

piesen”, een langdurig en in hoog tempo uitgevoerde gymnastische oefening: looppas, vallen, opstaan, vallen, opstaan, hinleggen, rollen en dat zonder onderbreking een paar uur achter elkaar. Zij die niet mee konden komen of het niet langer konden volhouden, werden onbarmhartig met knuppels bewerkt. Van velen waren rug en schouders zwart van geronnen bloed, vermengd met stof en sintelgruis van de appèlplaats. Daarna werden de nieuwe gevangenen kaal geschoren. Ze kregen vuile en versleten uniformen van het voormalige Nederlandse leger als kleding. Niet passende klompen completeerden hun outfit. Die klompen veroorzaakten wonden aan de voeten, vaak gevolgd door ontstekingen. In de zes weken die volgden maakten ze kennis met de vertegenwoordigers van het „Herrenvolk”. Om het minste of geringste hanteerden de SS-ers hun knuppels; lagen de gevangenen één keer op de grond, dan was schoppen een favoriete bezigheid, soms tot de dood er op volgde. De appèls

duurden ruim een uur; klopte de telling niet dan kwam er zo maar een uur bij. Tijdens hun verblijf, op 29 mei, ontsnapte een medegevangene; een strafappèl van bijna twaalf uur volgde. Werden tijdens de appèls de voorgeschreven bewegingen niet precies gelijktijdig uitgevoerd dan volgde vaak weer het beruchte „ringelpiesen” als straf. Er diende hard te worden gewerkt door de gevangenen; graafwerkzaamheden, bomen kappen en dergelijk werk vroegen fysiek veel. Slecht en onvoldoende voedsel was de beloning. Amersfoort was een hongerkamp. Hongeroedemen waren er een bekend verschijnsel. De Joden in kamp Amersfoort werden gescheiden van de overige gevangenen en verbleven in aparte barakken. Dit „*Judenkommando*” werd belast met de zwaarste werkzaamheden, ze stonden bloot aan nog veel ernstiger mishandelingen, ze moesten bijna dagelijks „ringelpiesen” en kregen nog minder voedsel dan de overige kampbewoners.

Foto nr. 7. De kaalgeschoren broers Reint (links) en Albartus achter de boerderij van de familie Knottnerus na hun terugkeer uit Kamp Amersfoort.

Naar Siddeburen

Na zes weken worden de beide broers vrijgelaten. Via hun moeder in Groningen reisden ze door naar Siddeburen (Foto nr. 7). De sterk vermagerde jongens worden door de goede zorgen van mevrouw Knottnerus weer op hun normale gewicht gebracht. De ervaringen in Amersfoort hadden voor Reint en Albartus, en voor alle leden van het gezin Dijkema, grote gevolgen. Alles wat Reint heilig was, zijn opvoeding, zijn religieuze en politieke overtuiging, zijn vrijheidszin en democratische idealen werden door de Duitse laars vertrapt. Hij

ontsteekt in een grote, met moeite te beheersen woede. Zijn verblijf in kamp Amersfoort, waar hij met eigen ogen zag hoe het „Herrenvolk” met Nederlandse normen en waarden omging en Nederlandse Joden letterlijk vertrapte gecombineerd met de eigen lijfelijke vernederingen heeft als een katalysator gewerkt. Hij weet één ding zeker: het individuele verzet moet worden gebundeld en er moet georganiseerd verzet worden gepleegd. Als een gedrevene zal hij in Stad en Ommeland daaraan werken. De Amersfoortse „heropvoeding” pakte anders uit dan de Duitsers hadden verwacht!

Uit: Het Vrije Volk, Democratisch-Socialistisch Dagblad No. 49 van vrijdag 29 juni 1945.

Uit de provincies. Paard trapte op mijn.

Toen Woensdagmiddag te Siddeburen de familie H. Poort, man, vrouw, zoon en dochter, langs de spoorbaan met paard en wipkar huiswaarts keerden, passeerden zij het opgeruimde mijnenveld. Het paard trapte op een niet gevonden mijn, met het gevolg, dat het in stukken de lucht in vloog. Poort en zijn zoon werden beiden gewond, terwijl de beide vrouwen er goed af kwamen. De zoon werd naar Groningen vervoerd, doch kon na behandeling huiswaarts keren.

H. Poort is Arend Poort en zijn echtgenote Antje Poort-Oosterveld met hun zoon Pieter Poort en kleindochter Antje Fennie Timmer-Poort. Tot aan de bevrijding woonden Arend Poort (1885-1961) en Antje Poort-Oosterveld (1885-1974) aan de Dwarsdijk te Oosterweren. Tijdens de bevrijding is de boerderij door de Duitsers in brand gestoken, daarna woonden ze te Leentjer. De beide mannen zaten voor op de wipkar, kleindochter Antje zat op een bankje erachter en oma Antje liep ernaast. Doordat het paard met een van zijn voorste benen op de landmijn trapte vielen er bij de ontploffing geen slachtoffers, alleen Piet Poort raakte licht gewond aan zijn oog. Het paard waarvan 's nachts delen vlees werden gestolen is ter plekke in het diepe gat begraven.

Uit: Het Nieuwsblad van het Noorden van dinsdag 13 augustus 1996.

Granaat ontdekt in Siddeburen.

Siddeburen. Op een stuk land aan de Oudeweg in Siddeburen is gisteren een artilleriegranaat uit de Tweede Wereldoorlog ontdekt. De Explosieven Opruimingsdienst heeft het projectiel onschadelijk gemaakt.

Johan Steenhuizen

Met dank aan

Mevrouw E. Mulder-Poort te Wagenborgen
Mevrouw A.E. Timmer-Poort te Siddeburen
De heer C.J. Scholtens te Harkstede
De heer J.B. Bronts te Siddeburen

Reint Dijkema - Verzetsheld

1920-1944

(deel II)

Evert Jager

In het eerste artikel over Reint Dijkema (Bie t Schildt, jaargang 3, nummer 1) werd iets verteld over zijn jeugd in Siddeburen, zijn studententijd, de dood van zijn vader, zijn solidariteit met de Joden door, samen met zijn broer Albartus, ook een jodenster te dragen, de arrestatie van beide broers en hun verblijf in kamp Amersfoort.

Na hun vrijlating bleken de gruwelijke ervaringen in kamp Amersfoort het leven van Albartus ernstig te hebben getekend, terwijl Reint feller dan ooit zich tegen het nationaal-socialisme ging verzetten.

Verzet in soorten

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd op allerlei terrein en in allerlei vorm verzet geboden tegen de bezetters en hun handlangers. Overigens door een kleine minderheid van de Nederlanders. In de gemeente Slochteren bijvoorbeeld namen 76 inwoners deel aan het illegale verzetswerk. Dat is 0.57%. Reint Dijkema heeft zich vooral bezig gehouden met drie takken van verzet: de ondergrondse pers, de hulp aan onderduikers en het gewapend verzet. Over deze vormen van verzet eerst enkele algemene opmerkingen.

De ondergrondse pers

Één van de eerste maatregelen van iedere dictatuur is steeds weer de inperking van de vrijheid van meningsuiting. Het nationaal-socialisme vormde daarop geen uitzondering. De persvrijheid, kenmerkend voor een democratie, werd in ons land vrijwel meteen na de capitulatie in mei 1940 aangepakt. Op den duur mocht de pers alleen nog maar dat publiceren, wat de Duitsers welgevallig was. Koekoek-één-zang! De pers werd „gelijkgeschakeld”.

Als reactie daarop ontstond in ons land een uitgebreide ondergrondse pers. In het bestand van „het Nederlandse Instituut voor Oorlogsdocumentatie”, het NIOD te Amsterdam vond ik meer dan 1200 titels van ondergrondse kranten, weekbladen, pamfletten en dergelijke. Dagbladen zoals „Het Parool”, „Trouw” en het weekblad „Vrij Nederland” stammen uit die tijd. Honderden Nederlanders vonden de dood door hun werk voor de ondergrondse pers. „Zij gaven hun leven voor een krantje”, zei eens iemand.

Foto nr. 1. Mevr. H.Th. Kuipers-Rietberg, de „moeder” van de L.O./L.K.P., geboren 26-5-1893, overleden 27-12-1944 te Ravensbrück.

Foto nr. 2.
Ds. Frits Slomp,
leider L.O
(1898-1978).

Ook Reint Dijkema ziet de waarde van goede voorlichting, juiste informatie en niet gecensureerde berichtgeving in. Hij doet mee!

Hulp aan onderduikers

Één van de belangrijkste organisaties in Nederland, die tijdens de oorlogsjaren hulp bood aan onderduikers was de „Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers”, de L.O. onderleiding van ds. F. Slomp (Foto nr. 2) uit Heemse („Frits de Zwerver”) en opgericht door mevrouw Helena Theodora Kuipers-Rietberg uit Winterswijk („tante Riek”), de „moeder” van de L.O./L.K.P (Foto nr. 1). Zij overleed in het vrouwen-concentratiekamp Ravensbrück. De L.O. bood alle mogelijke vormen van hulp aan onderduikers, zoals het zoeken van onderduikadressen, het produceren en bezorgen van valse (identiteits)papieren, distributie van geld en bonkaarten en dergelijke dingen meer. Van de half miljoen Nederlanders, die gedurende de oorlog onderdoken, verzorgde de L.O. er 350.000.

Reint Dijkema kende ds. Slomp persoonlijk. Hij doet mee!

De Knokploegen

De Knokploegen, later landelijk georganiseerd tot L.K.P. (de Landelijke Knokploegen) pleegden overvallen op distributiekantoren, gemeentehuizen, arbeidsbureaus, drukkerijen, wapendepôts en politiebureaus.

Doel: het buitmaken van bonkaarten, iden-

titeitspapieren, geld en wapens, het onklaar maken van bevolkingsregisters en het vernietigen van persoonsgegevens. In veel gevallen moest gewapenderhand worden opgetreden en werd geweld gebruikt. Waar nodig gingen de Knokploegen over tot regelrechte liquidaties van Duitsers en hun handlangers. Één van de bekendste landelijke leiders van de L.K.P. was Johannes Post (Foto nr. 3).

Reint Dijkema heeft Johannes Post enkele keren ontmoet en overleg met hem gevoerd over problemen binnen de noordelijke K.P.

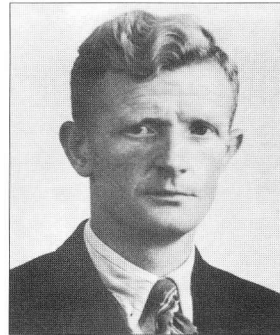

Foto nr. 3.
Johannes Post,
leider L.K.P.,
geboren 4-10-1906,
gefusilleerd 16-7-
1944 te Overveen.

„Overlappen” in het verzet

Vaak waren dezelfde verzetsmensen tegelijkertijd bij verschillende vormen van verzet betrokken. Haast onvermijdelijk. Dat maakte het verzet kwetsbaar. Bij arrestaties en daarop volgende verhoren en martelingen kon iemand doorslaan, waardoor soms een groot veld aan allerlei verzetswerk door de Duitsers kon worden opgerold.

Reint Dijkema waarschuwde voor deze kwetsbaarheid. Tevergeefs. Gebrek aan mankracht speelde hierbij een grote rol. Zelf zal hij zich vanaf december 1943 tot aan zijn tweede arrestatie nog vrijwel uitsluitend met K.P.-werk bezig houden.

Reint Dijkema beschikte over een „netwerk”

Reint Dijkema kende vele mensen (Foto nr. 4). Hij was lid van een uitgebreide familie. Zowel de Dijkema's als de Riepma's, typische Groningse boerenfamilies, woonden her en der in

Foto nr. 4. Reint Dijkema in 1941.

het noordoosten van onze provincie; de familie van zijn verloofde was voornamelijk te vinden in het Oldambt en de Veenkoloniën. Ook de kerk en het kerkelijk jeugdwerk zorgden voor nogal wat contacten. De H.B.S. in Groningen, zijn studie medicijnen en zijn lidmaatschap van de studentenvereniging „VERA” bezorgden hem vele vrienden.

Toen hij hulp, geld, onderduikadressen en medestanders nodig had in het verzet zocht hij die in eerste instantie in genoemde kringen.

De Geus

De eerste georganiseerde vorm van verzet, waaraan Reint Dijkema deelneemt, is de verspreiding van het blad „De Geus”, ondertitel „Onder Studenten”. Een ondergronds blaadje, dat in Nederlandse universiteitssteden verspreid werd. Het eerste nummer, handgeschreven en steeds weer overgeschreven en verder verspreid, verscheen reeds in de herfst van 1940. Latere nummers werden getypt en gestencild (Afbeelding nr. 5).

Reint Dijkema deed mee aan de verspreiding in de stad Groningen en zorgde enkele keren voor kopij. In de loop van de oorlog krijgt „De Geus” een eigen Groninger editie.

Doorgeven/Trouw

In juni 1943 dienden de Nederlanders op bevel van de bezetter hun radiotoestellen in te leveren. Velen raakten verstoken van de dagelijkse uitzendingen van „Radio Oranje” en de BBC. De honger naar betrouwbaar nieuws nam daardoor nog meer toe!

In die situatie nam de Veendammer architect Jacob Bruggema (schuilnamen: Nieuwland en Laanstra) een voor Oost-Groningen belangrijk initiatief (Foto nr. 6). Hij typt een A-viertje vol met voornamelijk berichten over de arbeidsinzet, waarschuwingen, adviezen en verzetsacties. Onder de tekst staat één woord, bijna een bevel: „Doorgeven”. Wekelijks zullen deze blaadjes verschijnen. „Weekberichten” worden ze genoemd. Ze worden gedrukt op een cyclostyle, de voorganger van een stencilmachine op een zolder in Zuidbroek. Het eerste verscheen op 9 juli 1943, het laatste, nr. 105, op 26 april 1945. Reeds het tweede nummer bevat ook buitenlands nieuws, de volgenden ook samenvattingen van redevoeringen van Koningin Wilhelmina,

NUMERO 21

DE GEUS
ONDER STUDENTEN

4 SEPTEMBER 1943

Afbeelding nr. 5. Kop van het ondergrondse studentenblad „De Geus”.

Foto nr. 6.
Jacob Bruggema,
initiatiefnemer
van „Doorgeven”,
geboren 30-6-
1909, gefusilleerd
12-10-1944 te
Westerbork.

minister-president Gerbrandy of Churchill. En veel frontnieuws!

Op 29 september 1944 wordt Jacob Bruggema gearresteerd; hij zat verborgen in een hol in het Annerbos. Na op het Scholtenshuis in Groningen met de verhoormethodes van de „edel Germanen” te hebben kennisgemaakt wordt hij op 12 oktober te Westerbork gefusilleerd, 35 jaar oud. Zijn lichaam wordt verbrand.

Anderen, met name de gebroeders H. en B. Antonides te Zuidbroek en de heer H. Ottevanger te Veendam nemen het werk over. De maximale oplage van „Doorgeven” bedroeg 3.700; toen ook enkele weken voor de stad Groningen gedrukt moest worden 6.000!

Reint Dijkema heeft zich, samen met enkele anderen, ingespannen om een verspreidings-systeem van de grond te krijgen. De heer H. Antonides (Zuidbroek) zegt daarover: „Ik herinner me nog nauwkeurig de avond in juli 1943 toen hij (= Reint Dijkema) mij voor het eerst kwam opzoeken. Met enigszins sombere blik, voorover gebogen zijn fiets duwend, zag ik hem de laatste meters afleggen naar ons huis. Ik voelde onmiddellijk, dat ik op hem kon vertrouwen.....

In alle plaatsen zocht hij contacten. Alleen trok hij er op uit. Dat bood vele voordelen, van niet ontdekt te worden en van geheimhouding. Maar om dat te volbrengen was er des te meer geestkracht nodig. Hij miste op zijn eenzame tochten de steun van een vriend. Toch hield hij vol. Dijkema pleegde het verzet op zijn eigen manier!

Voor de verspreiding van de „Weekoverzichten” (Doorgeven) en „Trouw” heeft hij veel gedaan.”

„Doorgeven” werd uiteindelijk bezorgd op vijftig distributie-adressen in heel Oost-Groningen. Van Ter Apel tot Slochteren. En van daaruit verder verspreid. „Slochteren” ontving 300 exemplaren; mensen uit Schildwolde, Siddeburen en Wagenborgen haalden hun portie in Slochteren op. De abonnees kregen „Doorgeven” op zaterdagavond in de bus of ontvingen een exemplaar voor of na de zondagse kerkdienst. Aan de oproep om het blaadje door te geven werd op ruime schaal voldaan. Soms circuleerde het enkele weken na verschijning nog.

Vanaf de laatste oorlogswinter werd samengewerkt met het ondergrondse „Trouw” (Foto nr. 7).

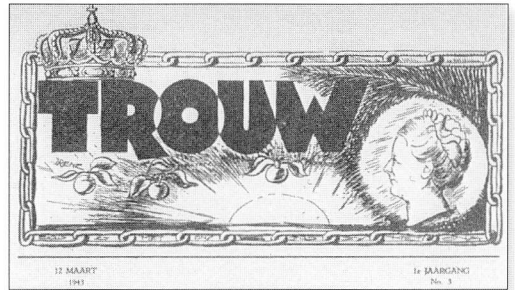

Foto nr. 7, Kop van het ondergrondse „Trouw”.

Boven de berichten van „Doorgeven” kwam nu te staan „Trouw-Bulletin”. Onder aan de achterzijde van de A-viertjes bleef het aloude parool gehandhaafd: „Doorgeven”.

Met onze overvloed aan kranten, weekbladen en magazines kunnen we ons nauwelijks voorstellen wat één volgetypt A-viertje in de oorlogsjaren betekende voor tal van inwoners van onze dorpen. Behalve Jacob Bruggema hebben ook enkele Hoogezandsters hun activiteiten voor „Doorgeven” met de dood moeten bekopen. Voor een A-viertje je leven geven.....

Voor zover bekend zijn slechts twee complete verzamelingen van „Doorgeven” bewaard gebleven. Eén daarvan, keurig ingebonden en van een speciaal etiket voorzien (Foto nr. 8),

was tot haar dood in het bezit van Ina Knottnerus, de verloofde van Reint Dijkema.

Foto nr. 8. Etiket op de ingebonden verzameling „Doorgeven” van Ina Knottnerus.

L.O.-groep te Siddeburen e.o.

Als je verzet wilt plegen heb je onder anderen geld nodig. De door de vijand gezochte mensen op een veilige plek onderbrengen is ook niet altijd gratis. En gezinnen, waarvan de kostwinner is ondergedoken, moeten financieel wel verder kunnen.

De Nederlandse regering in Londen stelde in de loop van de oorlog 30 miljoen gulden beschikbaar; het werd gestort in het „Nationaal Steun Fonds”. Genoeg was het niet. Ook particulieren in bezet gebied moesten hun steentje bijdragen. Reint Dijkema is sinds het voorjaar van 1943 her en der in Stad en Lande bezig met het werven van fondsen en de vorming van L.O.-groepen. Ook in Siddeburen en omgeving richt hij een afdeling van de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers op. De leden van de L.O.-groep Siddeburen zijn bekend.

Met respect noem ik hier hun namen. Het zijn in alfabetische volgorde:

A. ter Borg
A. Bos,
Jac. Bosker,
P. de Boer,
J. Brink,
C. Dusseljee,
J. Fokkens Sr.,
M. Geertsema,
K.E. Helder,

R. Huizinga,
K. Jansema,
A. Koops,
J. Koop, Tjuchem,
E. Kremer, Hellum,
Dr. Th. Kuipers,
P. Meijer Jzn,
H. Medema,
H.G. Molenhuis,
A. Pot,
H. Poort
J. Poort Azn,
J. Werkman en
A. van der Wolde.

Als kontaktpersoon van de groep naar de districten en de landelijke organisatie trad op de heer J. Fokkens, na de oorlog makelaar aan de Eideweg. Hij moest en kon zich legitimeren met een door de L.O. verstrekt legitimatiebewijs. „Leden van erkende verzetsorganisaties, militaire en burgerlijke autoriteiten worden dringend verzocht bezitter dezer papieren alle mogelijke hulp en inlichtingen te geven.”, staat op het bewijs te lezen. Met een dergelijk legitimatiebewijs op zak kon je beter maar niet staande worden gehouden door leden van de Sicherheitsdienst of hun medestanders! (Afbelding nr. 9)

In totaal heeft de L.O.-groep te Siddeburen e.o. in nog geen twee jaar tijd fl. 20.369,75 bij elkaar gehaald. Omgerekend naar de huidige waarde toch minstens fl. 250.000,00. Dat is meer dan een knappe prestatie; en dat in een tijd, waarin de bevolking door de oorlogsomstandigheden verarmde. Dit geld werd beheerd door een „Commissie van Beheer” bestaande uit de heren:

J. Fluks,
J. Fokkens Jr.,
D. de Grootte,
R. Huizinga,
Ds. J. Los en
H.G. Molenhuis.

Ruim fl. 18.000,00 werd gebruikt ter ondersteuning van onderduikers en hun gezinnen. In

LEGITIMATIE

N° 2737

LANDELIJKE ORGANISATIE VOOR HULP AAN ONDERDUIKERS (L.O.)

Leden van erkende verzetsorganisaties, militaire en burgerlijke autoriteiten worden dringend verzocht bezitter dezer papieren alle mogelijke hulp en inlichtingen te geven.

Ondergeteekende is ..... contact ..... van de L.O.

Legitimatiebewijs: Naam: Fokkens
Voornamen: Jan
Geboren te: Siddeburen
Geboortedatum: 15-7-1914
Beroep: Makelaar
No: S. 48/2590

Namens het C.B.: de Districtsleider: de Houder:

[Handwritten signatures]

Afbeelding nr. 9. L.O.-legitimatiebewijs van de heer Jan Fokkens.

de gemeente Slochteren waren ongeveer 600(!) onderduikers te vinden. Bijna fl. 3.000,00 werd overhandigd aan Reint Dijkema; dit bedrag werd gebruikt voor de aanschaf van „alle benodigdheden voor overvallen op gevangenis- en distributiekantoren” en „ter ondersteuning van gezinnen van gevallen kameraden”.

Na de oorlog zal de L.O.-groep uitgebreid rekening en verantwoording afleggen door middel van een door drukkerij De Vries te Siddeburen gedrukt „pamflet” (Foto nr. 10). Een „staat van inkomsten en uitgaven”.

Wordt vervolgd.

STAAT VAN INKOMSTEN EN UITGAVEN

IN DE BEZETTINGSTIJD 1945-1945 TER ONDERSTEUNING VAN ONDERDUIKERS

OPRICHTER: REINT DIKEMA.

Foto nr. 10. Kop boven de financiële verantwoording van de L.O.-groep te Siddeburen en omstreken in 1945.

Reint Dijkema – Verzetsheld

1920-1944

(deel III)

Evert Jager

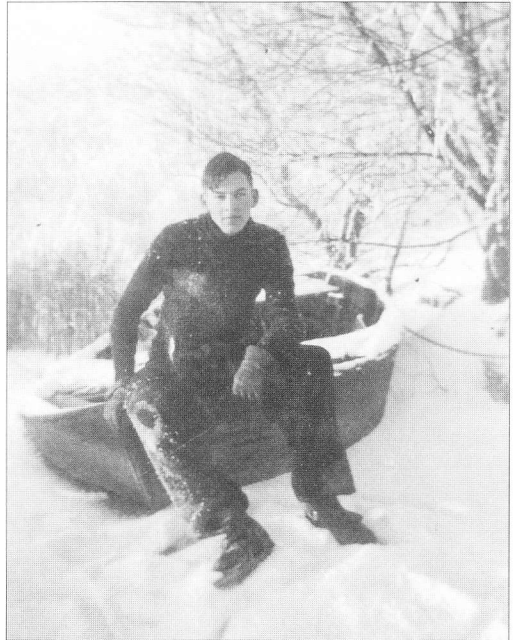
In dit en in het volgend nummer van “*Bie t Schildt*” wil ik iets vertellen over het gewapend verzet, waaraan Reint Dijkema deel nam, met name zijn rol binnen de Groninger knokploegen. Daarbij leg ik de nadruk op twee gebeurtenissen: de liquidatie van politieofficier Anne Jannes Elsinga en de gevolgen daarvan en de kraak van drukkerij Hoitsema.

Verzuild verzet

Hoe vreemd het anno 2005 ook mag klinken: ondanks een gemeenschappelijke vijand was het Nederlandse verzet in de tweede wereldoorlog bijna even verzuild als de Nederlandse samenleving voor de oorlog. Je had communistische, gereformeerde, hervormde en socialistische verzetsgroepen en ook zonder etiket, die, vooral in het begin van het opkomend verzet, niet of nauwelijks met elkaar samenwerkten, elkaar voor de voeten liepen, een enkele keer zelfs tegenwerkten. Pas in het laatste jaar van de oorlog wordt dit gescheiden optrekken doorbroken.

Gereformeerd en dus K.P.-er

Overigens is die verzuiling van het verzet wel enigszins te verklaren. Als je geroepen voelde verzet te plegen tegen de bezetter en zijn handlangers zocht je uiteraard in de eerste plaats medestanders in de kring van mensen die je kende en vertrouwde en waartoe je zelf behoorde (Foto nr. 1). Reint Dijkema kwam uit een gereformeerd gezin en zocht en vond zijn medestanders binnen de kerk, de kerkelijke verenigingen, de ondergrondse A.R.P., zijn familie en de studentenvereniging V.E.R.A. Verzetsgroepen van deze signatuur noemden zich knokploegen, de leden werden K.P.-ers genoemd. Toen er na verloop van tijd een landelijke organisatie ontstond ging die door het leven als L.K.P., de landelijke knokploegen. Binnen de L.K.P. zijn trouwens van het begin

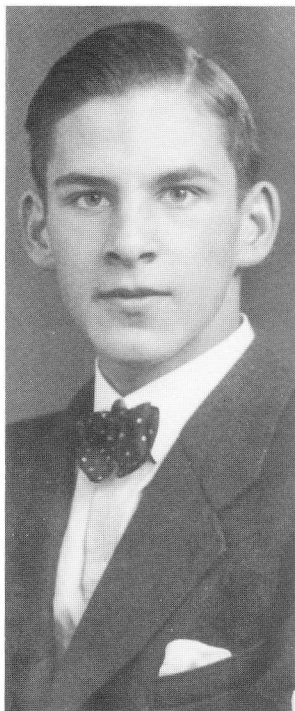

Foto nr. 1. Reint Dijkema bij het Schildmeer. Hij roeide en zeilde graag en hij hield van het meer.

af aan ook tal van mensen van niet-gereformeerde komaf actief; dat aantal groeit naarmate de oorlog verstrijkt.

Groningen en Groningen

De oude tegenstelling tussen Stad en Lande tekent zich ook af binnen de Groningse K.P. “*Stadjers*” en “*Landjers*”: twee werelden. Men

*Foto nr. 2.
Reint Dijkema
tijdens een
studentenfeest.*

lag elkaar niet zo goed, begreep elkaar soms niet. Reint Dijkema was een jongen van het Groninger platteland. Hij was een Siddebuurster met de Siddebuursters en sprak Gronings. Maar hij ging medicijnen studeren in de stad Groningen en werd stadger met de stadgers (Foto nr. 2). Hij behoorde bij beide "partijen" en werd door beide geaccepteerd.

Johannes Post heeft dat fijntjes aangevoeld toen hij juist Reint Dijkema, ondanks zijn jonge leeftijd, vroeg de leiding van de provinciale Groningse K.P. op zich te nemen.

De K.P.-Slochteren

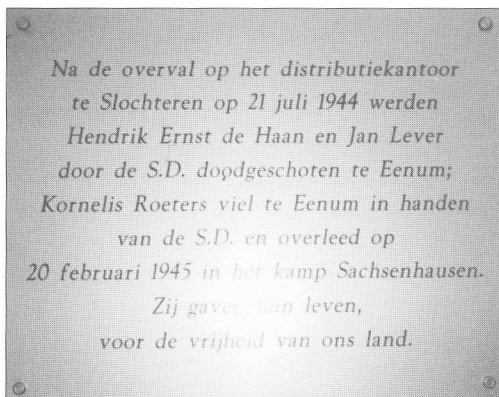
De eerste contacten van Reint Dijkema met het gewapend verzet kwamen tot stand door een vanuit Slochteren opererende verzetsgroep onder leiding van de marechaussee Piet Cnossen (schuilnaam: Piet van Slochteren); later nam Siep Jager de leiding over. Deze groep ontstond reeds in januari 1943 en was één van de oudste knokploegen in ons land. De oprichting had alles te maken met de afkondiging van het

politiestandrecht. Dat wil zeggen, dat er zonder procesvoering doodstraffen konden worden voltrokken door de bezetter. Tot de K.P.-Slochteren behoorden ook tal van mannen en vrouwen uit de oostelijke Woldstreek. De mannen zijn deels dezelfde die in jaargang 4, nummer 1 genoemd werden als lid van de L.O.-groep Siddeburen en omgeving. Hier noem ik de namen van de koerierster van de K.P.-Slochteren: Jannie Kiers, Hilly Moesker, Klazien Mulder, Mientje Schuur en Hilly Wijma. Dappere jonge vrouwen, meisjes soms nog!

Verliezen van de K.P.-Slochteren

Het Groningse verzet verloor, vergeleken met andere delen van ons land, veel leden, vooral door verraad. Van de honderdentachtig Groningse K.P.-ers kwamen bijna zeventig om het leven.

Een zwarte bladzijde in de geschiedenis van de K.P.-Slochteren was de overigens wel geslaagde overval op het plaatselijke distributiekantoor, nu Hoofdweg 56 (Foto nr. 3), op 21 juli 1944. Het kostte drie jongens het leven: Hendrik Ernst de Haan (4 mei 1920, Batavia – 21 juli 1944, Eenum), Jan Pieter Lever (11 augustus 1922, Groningen – 21 juli 1944, Eenum) en Kornelis Roeters (17 januari 1921, Bedum – 20 februari 1945, Sachsenhausen). Behalve deze drie verloor de K.P.-Slochteren in de loop van

Foto nr. 3. Gedenkplaat aan de muur van de loods bij het voormalig distributiekantoor in Slochteren.

de oorlog ook: Harmannus Haan (13 februari 1913, Onstwedde – 22 juli 1944, Onstwedde), Jan Huitzing (13 juni 1920, Hoogezand – 5 oktober 1944, Martenshoek), Hendrik Veldhuis (2 januari 1905, Siddeburen – 2 januari 1945, Neuengamme) en Klaas Roelof Woltjer (21 januari 1917, Emmen – 27 juli 1944, Vught).

Leden van de K.P.-Slochteren namen ook deel aan de overval op drukkerij Hoitsema te Groningen, de grootste bonnenkraak in ons land tijdens de Tweede Wereldoorlog.

De acties van de K.P.-Slochteren werden uitgevoerd in sterk wisselende samenstelling.

De K.P.-Remco

Reint Dijkema vond, dat ook in en vanuit de stad Groningen K.P.-activiteiten van de grond moesten komen. Samen met enkele *“Veranen”* en jongens die hij op een andere manier had leren kennen en zeker samen met zijn broers bouwde Reint, schuilnaam *“Remco”*, een ge-

duchte verzetsgroep op: de *“K.P.-Remco”*.

Uit de verzetsgeschiedenis van deze K.P.-groep licht ik voor dit artikel in *“Bie t Schildt”* de liquidatie van politieluitenant Elsinga.

Van studentenkamer tot verzetscentrum

Toen dokter Dijkema om medische redenen zijn praktijk in Siddeburen moest verkopen vestigde de familie zich in Groningen. Gelet op de leeftijd van hun jongens een logische keuze van dokter en mevrouw Dijkema. Hun zoons hadden of stonden op het punt de middelbare school te verlaten en studeerden of zouden aan een studie beginnen. Thuis op een kamer was de goedkoopste oplossing. Het grote bovenhuis, Jozef Israëlsstraat 16a, had heel wat kamers en een grote zolder (Foto nr. 4). Reint zei dan ook prompt de huur van zijn studentenkamer op en trok weer bij pa en moe in. Dat huis en die kamer zouden het centrum worden van de *“K.P.-Remco”*, de K.P. van Reint Dijkema.

Foto nr. 4. De Jozef Israëlsstraat met uiterst links nr. 16a.

Foto nr. 5. Anne Jannes Elsinga.

Wapens en uniformen

Henk Molenhuis, lid van de K.P.-Slochteren, na de oorlog makelaar in Delfzijl, kwam in 1943-1944 bijna wekelijks op de kamer van Reint Dijkema. Hij zag, dat de bureauladen van Reint dienst deden als opslagruimte voor handwapens en dat er in de klerenkast uniformen of delen van uniformen hingen van allerlei Duitse onderdelen en van de Nederlandse staatspolitie.

De provincie Groningen kreeg, in tegenstelling tot andere delen van ons land weinig wapendroppings. Wapens en (delen van) uniformen werden – zeker in de begintijd – gestolen uit restaurants en dancings waar Duitsers vertier zochten of uit politiebureaus.

Maar dan nog. Voordat je een beetje met wapens om kon gaan was je even verder. Schietoefeningen houden in de oorlog kon bijna niet. Piet Cnossen herinnerde zich, dat hij eens in de Jozef Israëlsstraat op bezoek kwam en dat

Reint zich toen juist door de voet had geschoten. Van een veiligheidspal had hij nog nooit gehoord.

Als mevrouw Dijkema de bedden van haar jongens verschoonde vond ze stevast handwapens. Ook stond ze er niet van te kijken, als er 's morgens een pistool op de schoorsteenmantel lag. Ze zag en zweeg. Wel waarschuwde ze steeds voorzichtig te zijn en niet te veel te wagen.

Geen verraders in de Jozel Israëlsstraat?

Vanaf midden 1943 was het een komen en gaan in huize Dijkema. Vooral van jonge kerels. Zowel overdag als na spertijd. Een overlegvergadering met acht à tien verzetsmensen was normaal. Dat moet de bewoners van de Jozef Israëlsstraat zijn opgevallen. Hier geen verraad, elders helaas maar al te vaak. Zouden er in de Jozef Israëlsstraat alleen maar goede Nederlanders hebben gewoond?

Liquidaties van het verzet

Er waren helaas Nederlanders, ook Nederlandse politiefunctionarissen, die nauw met de Duitse bezetter samenwerkten en verantwoordelijk waren voor de dood van tal van verzetsmensen en onderduikers. Liquidieren was soms de enige oplossing om nog erger te voorkomen. Lichtvaardig werd zo'n besluit nooit genomen. Veel verzetsmensen hadden zondag op zondag het gebod gehoord: "*Gij zult niet doodslaan*" en ze wisten ook dat ze niet voor eigen rechter mochten spelen. Bovendien realiseerden ze zich in de kringen van het verzet maar al te goed, dat de Duitsers na een liquidatie met represaillemaatregelen zouden komen. En dat zou opnieuw mensenlevens kunnen kosten. Was dat een liquidatie waard? Uitvoerig vooronderzoek en diepgaand overleg in verzetskringen gingen aan een liquidatie vooraf. Om nog erger te voorkomen kon men soms niet anders.

De liquidatie van Anne Jannes Elsinga

Anne Jannes Elsinga, geboren in Slochteren, was voor de oorlog gemeenteveldwachter te

Foto nr. 6. De Eendrachtsbrug, vroeger de Basculebrug, met daarachter de Paterswoldseweg.

Bedum. Enigszins verbitterd om uitblijvende promotie sloot hij zich al voor de oorlog aan bij de N.S.B. Na de Duitse inval werd hij vrij snel benoemd tot opperluitenant bij de staatspolitie. Standplaats: Groningen. Werkplek: het Scholtenshuis. Fanatiek speurde Elsinga naar onderduikers en verzetsmensen. Hij maakte tal van slachtoffers en delen van het Groningse verzetswerk werden door zijn toedoen opgerold (Foto nr. 5).

Reint Dijkema had Elsinga enkele keren namens het verzet een brief geschreven met de waarschuwing, dat hij moest stoppen met zijn jacht op onderduikers en verzetsmensen. Zo niet, dan zou er worden ingegrepen. Fanatiek en niet te remmen ging Elsinga door. Steeds weer vielen er slachtoffers door het spoorwerk van hem en zijn trawanten. Het verzet besluit dan Elsinga te liquideren en Reint Dijkema krijgt de opdracht de liquidatie uit te voeren. Een aantal pogingen mislukt. Op Oudejaarsdag 1943 zal het opnieuw worden geprobeerd. Reint en zijn broer Piet,

ieder met een pistool op zak, staan Elsinga op te wachten op de Peizerweg, waar de opperluitenant woont. Even voor negen uur 's morgens komt Elsinga naar buiten; hij neemt zijn fiets en gaat op weg naar het Scholtenshuis aan de Grote markt. Op veilige afstand volgen de beide broers. Elsinga fietst de Peizerweg en de Paterswoldseweg af en nadert de Basculebrug, de huidige Eendrachtsbrug (Foto nr. 6). De beide broers zijn nu vlak achter hem. Ze hebben afgesproken, dat Reint zal schieten. Mocht dat mislukken of mocht Reint op het laatste moment niet durven dan zou Piet het overnemen. Op de brug schiet Reint drie keer; Elsinga valt van zijn fiets. Hij is dood. De broers vluchten elk een kant op. Het is somber en koud weer en het regent.

Een Oudejaarsnacht vol ontzetting

Furieus reageerde de Duitse bezetter op de liquidatie van Elsinga. "Een van onze allerbesten", wist de beruchte Lehnhoff. Meteen neemt Friedrich Bellemer, een S.D.-er op het Schol-

tenshuis, contact op met “Den Haag”; hij vraagt en krijgt toestemming tot een “Silbertanne”-actie. (In het najaar van 1943 had de Duitse leiding in Nederland besloten om bij aanslagen door het verzet niet alleen een aantal gijzelaars te fusilleren, maar ook, zonder enige waarschuwing of verklaring vooraf, ter plaatse een aantal Nederlanders als represaille te liquideren. Dergelijke acties kregen de codenaam “Silbertanne”.)

Een zestal Groningers werden in koele bloede afgeslacht, terwijl ze niets met de aanslag op Elsinga van doen hadden. In of voor hun huis of op straat dood geschoten. Soms voor de ogen van hun geliefden!

“Op de vlucht neergeschoten of zich verzet bij hun arrestaties” is op Nieuwjaarsmorgen de officiële Duitse verklaring voor hun dood. De Groningers wisten wel beter!

De zes Silbertanne-slachtoffers waren:

- **J.W. Bossinga,**

Directeur van de Nutsspaarbank,
60 jaar.

-

- **F. Zigterman,**

Meubelfabrikant,
66 jaar.

- **L. Bohemen,**

een gemengd gehuwde Jood.

- **Ir. P.H.E. van Dooren,**

Directeur van de Middelbare Technische
Kunstnijverheid- en Zeevaart school,
44 jaar.

- **F.F. Swint,**

één van de vier groepsleiders
van de Groninger communisten,
49 jaar.

- **D. Bos,**

Stationschef van het N.S.-station Onnen,
57 jaar.

vijftig Groningers gearresteerd, allen “*Deutsch feindlich*”. Één van hen stierf door een hartaanval na zijn aanhouding. Van deze vijftig belanden er uiteindelijk zesendertig als gijzelaar in kamp Vught. Zij overleefden het kamp en keerden allen naar Groningen terug. Met onmiddellijk ingang werd de spertijd voor de stad Groningen met een uur vervroegd tot negen uur 's avonds en “*het sluitingsuur voor openbare lokalen*” werd op acht uur 's avonds gesteld. Voor aanwijzingen, die zouden leiden tot aanhouding van de dader werd fl. 10.000,- uitgelooft. Prominent op de voorpagina van het Nieuwsblad van het Noorden van 4 januari 1944 maakte de “*Höhere SS- und Polizeiführer*” al deze maatregelen bekend.

De begrafenis van Elsinga

Een dag later werd Anne Jannes Elsinga begraven. Vanuit het hoofdbureau van politie aan de Ossenmarkt werd zijn lichaam overgebracht naar de begraafplaats “*Esserveld*”. De begrafenis was tot in de perfectie geregisseerd, zoals alleen nationaal-socialisten dat konden. Het eerder genoemde dagblad doet uitgebreid verslag. “*Een indrukwekkende stoet, op tal van punten door een dichte menigte gade geslagen, trok door de binnenstad naar de begraafplaats. De stoet bestond onder meer uit een detachement van de staatspolitie Groningen, een formatie van de Germaansche SS in Nederland, detachementen marechaussee, politie deputaties uit het geheele land, deputaties van de N.S.B., de W.A., de Jeugdstorm, enz. Mannen der hulppolitie (landwachters, in de volksmond spottend “*Jan Hage!*” genoemd naar hun bewapening: jachtgeweren) droegen ongeveer veertig kransen. De lijkwagen was bespannen met vier paarden en werd gereden en geflankeerd door mannen van de Politiestorm der SS ... .. Toen op de begraafplaats de kist, die was gedekt met een vlag met SS-runen in de groeve werd neergelaten speelde het muziekcorps van de Staatspolitie treurmuziek. Een vuurpeloton loste drie salvo's.*” Vele prominenten uit de wereld van de bezettende macht en de N.S.B. waren bij de begrafenis aanwezig en voerden het woord. SS-brigadeführer

In de nacht van Oud en Nieuw werden nog eens

Foto nr. 7. De boerderij van de familie Knottnerus vlak na de oorlog.

Naumann, die namens Rauter sprak, zei, dat *“luitenant Elzinga heeft geleefd en is gevallen, plichtsgetrouw en eerlijk voor zijn ideaal: een nationaal-socialistisch Europa”*.

En de zes Silbertanne-doden? Zij werden bijna in het geheim begraven in aanwezigheid van alleen hun naaste familie; hun rouwadvertenties werden deels gecensureerd en na de begrafenis geplaatst.

En Reint Dijkema?

Reint Dijkema vlucht in die oudejaarsnacht naar Siddeburen, naar de boerderij van de familie Knottnerus, later Traas (Foto nr. 7). Na de Nieuwjaarsmorgendienst van de gereformeerde kerk van Siddeburen wil Henk Molenhuis (zijn ouders hadden een schildersbedrijf in het pand, waarin nu het computerbedrijf Boer Partners te vinden is, Hoofdweg 170) de familie Knottnerus, zijn overburen dus, even *“’t nijjaar ofwin-*

nen”. Tot zijn verbazing treft hij daar ook Reint Dijkema in de huiskamer aan. Molenhuis doet verslag van wat hij zojuist na de kerkdienst heeft gehoord over de verschrikkingen in de stad Groningen. Het verzet is te ver gegaan, is de eensgezinde mening. Dit kan niet! Niemand, ook de verloofde van Reint niet, weet dat de dader van de liquidatie van Elsinga bij hen in de kamer zit.

Reint ligt een week in bed, ziek van ellende en nauwelijks aanspreekbaar. Hij heeft een mens gedood en als gevolg daarvan zijn nog eens zes onschuldigen vermoord! Hij raakt in een gewetensconflict en is er psychisch zo slecht aan toe, dat hij de eerste maand nauwelijks in staat is aan verzetswerk deel te nemen. Hij wil er het liefst mee ophouden. Door anderen uit het verzet moet hij overreed worden weer mee te doen.

Wordt vervolgd.

Reint Dijkema - Verzetsheld 1920-1944 (deel IV)

Evert Jager

In de tot nog toe gepubliceerde artikelen over Reint Dijkema kwamen onder meer aan de orde zijn solidariteit met de Joden door ook een Jodenster te dragen, zijn werk voor de weekberichten "Doorgeven" en voor het ondergrondse dagblad "Trouw", zijn activiteiten voor de "Landelijke Organisatie tot hulp aan Onderduikers" (de L.O.), zijn deelname aan het werk van de L.K.P., de "Landelijke Knokploegen" en de liquidatie van de politieofficier Elzinga en de gevolgen daarvan.

In deze aflevering iets over de overvallen op distributiekantoren. Op dit terrein waren Reint Dijkema en zijn broers zeer actief. Een oud-K.P.-er zei tegen me: "Bij ruim de helft van alle overvallen op distributiekantoren in Groningen waren wel één of meer Dijkema's betrokken, hetzij bij de voorbereiding, hetzij bij de uitvoering."

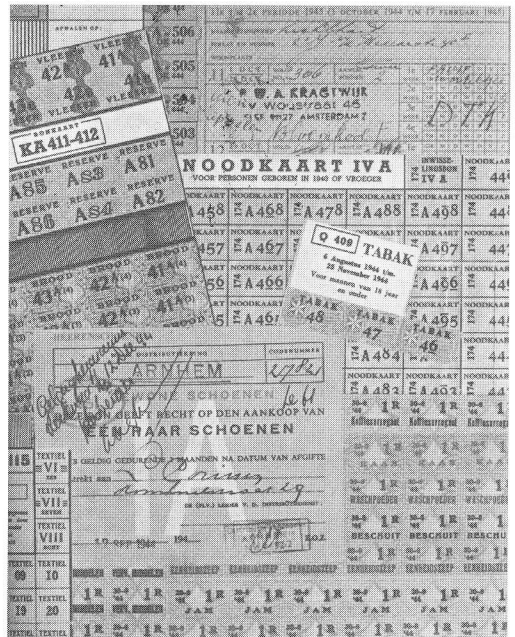
Distributie

De toenemende schaarste aan consumptiegoederen gecombineerd, met het feit, dat er steeds meer geld in omloop kwam, dwong de overheid in Nederland tot een strikte vorm van distributie: rantsoenering gekoppeld aan prijsbeheersing.

Gebaseerd op het bevolkingsregister ontving iedere Nederlander een "stamkaart", een "gezinsstamkaart" was ook mogelijk. Op vertoon van deze stamkaart kon men bij het loket van het distributiekantoor of waar de distributieambtenaren ook maar zitting hielden zijn portie bonkaarten voor een bepaalde periode – meestal zes tot acht weken – afhalen (Afbeelding nr. 1). Tegen inlevering van één of meer bonnen kon men dan een afgestapeld hoeveelheid van een bepaald product kopen: boter, toiletzeep, brood, koffiesurrogaat, textiel, tabak, vlees en vleeswaren, lucifers enz. Alles was op den duur "op de bon". Voor tal van andere artikelen moest een aanvraag worden ingediend zoals voor een binnenband of een paar schoenen. Het antwoord op zo'n aanvraag liet meestal lang op zich wachten; vaak werd er negatief beslist.

Een geweldige rompslomp en één grote ambtenarij

In Den Haag en later in Zwolle was het Centraal Distributiekantoor gevestigd. Hier werkten meer dan 1000 ambtenaren. Dit CDK ver-

Afbeelding nr. 1. Bonnen! Daar ging het om.

zond de bonkaarten naar de distributiekantoren in de diverse gemeenten in ons land, ook weer bemand met de nodige ambtenaren. Anderzijds kreeg dit CDK ook elke week de gebruikte bonnen door de winkeliers weer toegestuurd: zestig miljoen per week! Na controle werden ze vernietigd en gerecycled tot oorlogspapier. Dit distributiesysteem zorgde er overigens wel voor, dat onze Nederlandse oorlogsmoe aan consumptiegoederen nog enigszins rechtvaardig werd verdeeld. Toch ontstond er een illegale zwarte markt met huizenhoge prijzen. Zalig de bezitters, zij konden op de zwarte markt bijna alles kopen.

Ook onderduikers moesten eten

Al die onderduikers (in 1944 een half miljoen!, in de gemeente Slochteren alleen al 600, waaronder 50 Joden) moesten ook over bonkaarten kunnen beschikken. Geen bonnen? Dan ook geen eten, geen textiel etc. Vooral in de steden gaf dat grote problemen.

Het verzet in Nederland had eerste klas vervalsers tot zijn beschikking. Voor een vals persoonsbewijs draaiden ze hun hand niet om; niet van echt te onderscheiden! (Afbeelding nr. 2) Maar doordat de bonkaarten slechts anderhalf tot twee maanden geldig waren en doordat bij elke nieuwe periode opzettelijk van kleur werd veranderd om vervalsingen tegen te gaan was het moeilijk om de bonnen op zo'n korte termijn na te maken, te drukken en ondergronds te verspreiden. (Het gebeurde overigens wel hier en daar.) Een veel probater middel om aan bonkaarten te komen was de distributiekantoren te overvallen, de kluizen te kraken en er met de voorraad vandoor te gaan. Met alle risico's van dien.

Groningers geven in Friesland het goede voorbeeld

Al in 1943 werden hier en daar distributiekantoren overvallen. Individuele acties, ongecoördineerd en niet in opdracht van de L.O. Het

STAATSBEDRIJF DER POSTERIJEN, TELEGRAFIE EN TELEFONIE	
	 NAAM EN VOORNA(A)M(EN) <i>Wiersma, Gieke Jacob</i>
	GEBOREN <i>20-5-1919</i> ..... TE <i>Loosdorp (gen. Bierum)</i>
	RANG <i>teekenaar op arbeidscontract</i>
	STANDPLAATS <i>Groningen</i>
	AMBULANT <i>geen uniform</i>
	AANWIJZING OMTRENT UNIFORM <i>Groningen, Graaf Adolfstr. 30^a</i>
	WOONPLAATS EN HUISADRES
	AFGEGEVEN DEN <i>16 September</i> ..... 194 <i>2</i>
HANDTEKENING VAN DEN HOUDER: 	HET HOOFD VAN DIENST INSPECTEUR, DISTRICTSHOOFD, DIRECTEUR <i>Chef Afd. Personeelszaken Hoofdbest. P.F.T.</i> HANDTEKENING:

Afbeelding nr. 2. Eén van de valse identiteitsbewijzen van Reint Dijkema.

goede voorbeeld werd gegeven door Jaap en Piet Gootjes, zonen van Ds. Gootjes uit Baflo. (zij sneuvelden een half jaar later in een vuurgevecht met de S.D. bij Middelstum.) Samen met enkele anderen overvielen zij op 4 juni 1943 het gemeentehuis te Langweer (Friesland). Buit: 5.000 bonkaarten en 25.000 losse bonnen. De L.O. besloot daarna een landelijke organisatie op te richten, de L.K.P., die naast sabotageacties, liquidaties, overvallen op politiebureaus om wapens in handen te krijgen en dergelijke, voorlopig als voornaamste taak kreeg zoveel mogelijk bonkaarten te bemachtigen door overvallen op distributiekantoren.

Langweer smaakt dus naar meer

Na de geslaagde kraak in Langweer volgen in de provincie Groningen minstens twintig overvallen op distributiekantoren (het zijn er waarschijnlijk meer geweest). Hieronder volgt een niet complete lijst van Groningse kraken.

Over de laatste kraak waaraan Reint Dijkema deelnam, tevens de grootste in Nederland, nu iets meer.

Naar de bron

Bij zijn bezoeken aan het noorden had Johannes Post, één van de leiders van de L.K.P., zich meermalen laten ontvallen, dat de L.O. permanent vooral in steden, een groot tekort aan bonkaarten had. De stad-Groninger Menno Pol ("*Ome Jaap*"), wachtmeester van politie, wees Johannes Post op drukkerij "*Hoitsema*" aan de Tuinbouwstraat in Groningen-noord. Een kraak zou daar wel eens onverwachte hoeveelheden bonnen kunnen opleveren. In het najaar van 1943 was drukkerij "*Hoitsema*" gepromoveerd tot dependance van de landsdrukkerij "*Enschede en Zonen*", bekend van het drukken van postzegels en bankbiljetten en sinds de invoering van het distributiesysteem ook van bonkaarten.

Plaats	Datum	Resultaat	Aantal	
			bonkaarten	losse bonnen
't Zandt	19-07-1943		450	3.150
Middelstum	25-08-1943	mislukt		
Ten Boer	31-08-1943		1.613	85.876
Waffum	21-09-1943	mislukt		
Ezinge	29-09-1943		2.410	111.583
Feerwerd	22-10-1943		onbekend	onbekend
Oldehove	22-10-1943		1.460	49.700
Middelstum	7-12-1943	mislukt		
Noordbroek	22-12-1943	mislukt		
Baflo	24-12-1943		3.723	70.577
Kantens	17-01-1944	mislukt		
Zuidbroek	31-01-1944		3.141	27.174
Wehe	4-04-1944		12.201	45.261
Stedum	1-02-1944	mislukt		
Wildervank	1-02-1944	mislukt		
Termunten	4-02-1944	mislukt		
Eenrum	30-03-1944		3.638	24
Groningen (Hoitsema)	17-05-1944		133.450	
Grootegast	10-07-1944	mislukt		
Slochteren	21-07-1944		13.280	44.978

Dat doen we zelf

Op een vergadering in de huiskamer van mevrouw Dijkema aan de Jozef Israëlstraat kwamen een viertal leiders van diverse Groningse K.P.-groepen, waaronder Reint Dijkema, bijeen. Daar ontvouwde Johannes Post zijn plan om "Hoitsema" te overvallen. Hij wilde met de K.P.-ploeg van het illegale dagblad "Trouw" naar het noorden komen om deze klus te klaren. Maar dat was tegen het zere been van de Groninger K.P.-ers. "Geen westerlingen hier, dat doen we zelf", kreeg Post te horen, "mankracht genoeg." En daarmee had Johannes Post ongewild (?) bereikt wat hij wilde: de door onderlinge rivaliteit verdeelde Groninger K.P.-groepen op één lijn krijgen.

Het juiste moment

Wachtmeester Pol, die in de bewakingsdiensten bij "Hoitsema" meeliep, was bereid aan de kraak mee te doen, als zijn gezin maar een veilig onderduikadres kreeg, waar hij zelf eventueel ook terecht kon. Dat werd geregeld. De wachtmeester bleek tijdens de kraak zijn gewicht in goud waard. Volgens de politiemann

was er een mogelijkheid om de drukkerij binnen te dringen en de bonkaarten te bemachtigen als het maar op het juiste moment gebeurde. Het tijdstip was snel duidelijk: na werktijd, als het personeel naar huis was gegaan en voordat de avondklok (de spertijd) inging. Halverwege mei was de hoeveelheid bonkaarten het grootst volgens de politiemann: tienduizenden kaarten van lopende periode en enige honderdduizenden voor de nieuwe perioden.

Ieder half uur, wist wachtmeester Pol te vertellen, was er telefonisch contact met "bureau Kruitlaan". Op de vraag of alles O.K. was hoefde alleen maar te worden geantwoord: ja, alles O.K. en daarna kon de hoorn weer op de haak.

Vervoer

De buit moest worden vervoerd. Daarvoor waren twee auto's beschikbaar. De ene stond in Zuidlaren, de andere in Slochteren op de boerderij van Adolf Zuidhof (Afbeelding nr. 3). De bonnen zouden voorlopig worden verborgen op "Den-*nenoord*" in Zuidlaren in een smeerkelder van de garage van de Stichting. Johannes Post had dat zelf geregeld met Dr. Spielman. Hij kende

Afbeelding nr. 3. De boerderij van Adolf Zuidhof in Slochteren.

Afbeelding nr. 4. Hoek Tuinbouwstraat/Noorderstationsstraat.

de geneesheer-directeur goed; Spielman had er voor gezorgd, dat één van de kinderen van Johannes Post op het terrein van de Stichting kon onderduiken.

Een goede smoes

Maar hoe konden de K.P.-ers binnen komen in dat zwaarbewaakte bastion? Ook daar had wachtmeester Pol een oplossing voor. Hij zou op de avond van de inval zijn broodje vergeten, dat nadrukkelijk melden en toestemming vragen om even naar huis te mogen bellen met het verzoek of zijn dochter het pakketje wilde brengen. Ze moest maar even aanbellen, dan werd er wel opengedaan. Op dat moment zouden de K.P.-ers naar binnen kunnen dringen.

Wie namen aan de overval op “Hoitsema” deel en welke rol vervulden ze?

De eigenlijke kraak werd uitgevoerd door

Wim te Lindert (“Wim Vereikeren”), Theus De Ruig (“Piet Surrogaat”) en M. Heinrich (“Rooie Henkie”). De beide eerstgenoemden werkten bij de Groninger politie, de laatste was een Rijksduitser (= iemand van wie één der beide ouders van Duitse afkomst was) met zijn Nederlandse hart op de goede plek. Reint Dijkema (“Remco”) en Jan Bruins (“Kleine Jan”) moesten twee heren in de omgeving van de drukkerij in bedwang houden. Sep Hahn (“Gepko”) en Piet Dijkema zouden als chauffeur fungeren, Klaas Simon Dijkema diende als wachtpost op de hoek van de Tuinbouwstraat/Noorderstationsstraat en moest alarm slaan bij naderend onraad. Als “broodmeisje” fungeerde koerierster Gré met Klaas Wigboldus aan haar zij. De leiding van de operatie lag in handen van Wim te Lindert. Uiteraard waren bij de voorbereiding meer verzetsmensen betrokken.

Twee onbloedige uitschakelingen

Om kwart over zes 's avonds op woensdag 17 mei 1944, de dag voor Hemelvaartsdag, trekt Reint Dijkema aan de bel van de woning boven drukkerij “Hoitsema”, de woning van de bedrijfsleider. De man is alleen thuis en doet dus zelf open. Reint drukt hem een pistool onder de neus en dwingt hem op de trap plaats te nemen; hij houdt hem gedurende de kraak onder schot. Jan Bruins (“Kleine Jan”) rijdt even later de Tuinbouwstraat in op een gestolen politiefiets, belt even verder op aan bij een geen dienst doende bedrijfspolitieman van “Hoitsema”. Zijn woning was verbonden met de alarminstallatie van de drukkerij. Bruins legitimeert zich als rechercheur en vraagt of hij een poosje van de woonkamer gebruik mag maken om het huis aan de overkant in de gaten te houden. Er zijn aanwijzingen dat het daar niet pluis is! Dat mag, met alle genoegen. Zonder dat de man het wist werd hij op deze manier zelf in de gaten gehouden. Als het alarm onverhoopt af mocht gaan, kon hem altijd nog duidelijk worden gemaakt wie hij zo gastvrij had ontvangen

Tegenslag

Voor dat de jongens konden overgaan tot de eigenlijke actie moesten ze zeker weten dat de beide auto's "stand by" zouden zijn. Wim te Lindert, Theus de Ruig en Rooie Henkie waren 's middags in een pand aan de Grachtstraat bij elkaar gekomen om de laatste puntjes op de i te zetten; tegen kwart over zes fietsten ze naar de Tuinbouwstraat op enige afstand gevolgd door koerierster Gré en Klaas Wigboldus (bij de bevrijding van Groningen komt hij om het leven). Plotseling verschijnt Sep Hahn buiten adem op de fiets in de Tuinbouwstraat met de mededeling, dat zijn auto niet wilde starten. Dat betekende, dat de helft van de bonnenschat niet meegenomen kon worden. Dikke pech!

Even wisselen

Piet Dijkema is in de loop van de middag op de motor naar Slochteren gereden om daar een oude Chevrolet op te halen. De auto stond verscholen in de schuur van de boerderij van Adolf Zuidhof. Dit karretje start gelukkig wel. Piet Dijkema rijdt langs het Winschoterdiep naar Groningen. Bij Waterhuizen moet hij een bunker passeren met twee landwachters als wachtpost. Zij geven hem een stopteken, maar hij rijdt door. Piet Dijkema weet, dat zijn auto-nummer is genoteerd en dat deze zal worden doorgebeld. Geen nood! Daar is opgerekend, Het Groninger verzet had een behoorlijk aantal reserve nummerborden, ook van bijna alle Duitse eenheden. Eentje was wel heel bijzonder. RK stond er op vermeld. Dat stond voor "Reichskommissar", afgeschroefd van de auto van Seys Inquart bij één van zijn bezoeken aan Groningen. Piet draait precies op tijd vanuit de Noorderstationsstraat de Tuinbouwstraat in en ziet dat zijn broer Klaas Simon inmiddels op zijn post staat (Afbeelding nr. 4).

De boterhammen komen er aan!

In drukkerij "Hoitsema" gaat de bel. "Dat zullen mijn boterhammen zijn", zegt wachtmeester Pol. Een bewaker loopt naar de deur, kijkt door het spionnetje, ziet een meisje staan en vraagt

wat ze wil. "Ik kom de boterhammen brengen voor mijn pa, voor wachtmeester Pol", krijgt de man als antwoord. De bewaker doet de deur open en drie K.P.-ers stormen naar binnen. Binnen de kortste keren hebben ze iedereen in een hoek gedreven, ontwapend en onder schot. Het is half zeven en prompt gaat de telefoon. "Bureau Kruitlaan hier. Alles O.K. bij jullie?" "Ja, alles O.K." is het antwoord. En dat was het ook!

Inladen en weg wezen

Theus de Ruig en de inmiddels ook binnen gekomen Piet Dijkema bereiken door het inslaan van een ruit de afgesloten afdeling waar de dozen met bonkaarten klaar staan voor verzending. Zij dragen samen met wachtmeester Pol de dozen naar de uitgang; Sep Hahn en Klaas Wigboldus plaatsen ze in de auto. Afgeladen vol! De auto zakt bijna door zijn veren. Plaats voor de chauffeur is er nauwelijks, terwijl Sep Hahn en wachtmeester Pol ook nog mee moeten naar "Dennenoord". Voor ze vertrekken wordt de telefoon onklaar gemaakt. Na twintig minuten ligt de Tuinbouwstraat er weer bij alsof er niets is gebeurd. Niet voor lang! Razend en tierend verschijnen de Duitsers. "Verdammt Holländer!" Het blijft nog heel lang onrustig in het noorden van de stad.

Naar "Dennenoord"

Via Eelde en Vries wordt "Dennenoord" bereikt (Afbeelding nr. 5). Onderweg wisselt Piet Dijkema voor alle zekerheid nog maar een keer van nummerplaat. In de garage van de Stichting wordt de buit uitgeladen en verstopt. Daarna gaat iedereen zijns weegs. Morgen is het Hemelvaartsdag! Ook het Groninger verzet neemt een dag rust.

En wachtmeester Pol?

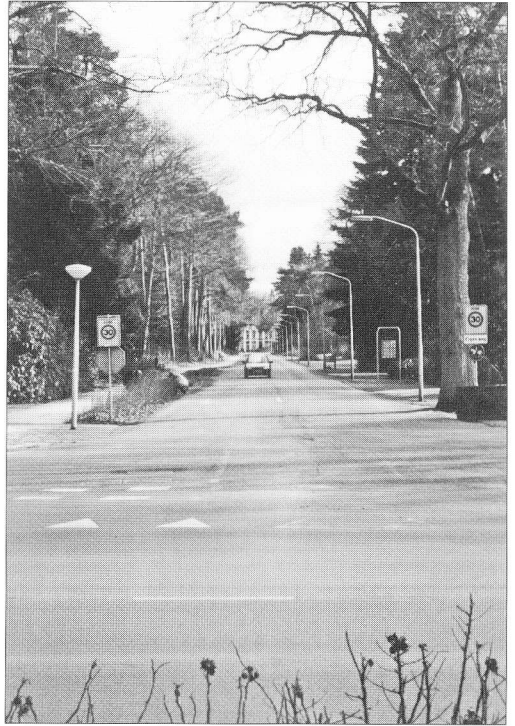
De man, die zo'n cruciale rol had gespeeld bij deze kraak duikt voorlopig onder op "Dennenoord". Enkele dagen later zal hij per ambulance worden overgebracht naar Apeldoorn. Zwaar ziek! Hij heeft een ernstige besmettelijke ziekte. En waar de Duitsers ook bang

voor waren, zeker voor besmettingsgevaar. Via Apeldoorn reist de heer Pol door naar Amsterdam, naar het onderduikadres van zijn vrouw en kinderen. Ze hebben de oorlog overleefd.

En de bonnen?

De bonnen worden door tal van koeriers over Nederland verspreid. Een verhaal apart, spannend als een jongensboek. 133.450 bonkaarten! Welgeteld. De grootste bonnenkraak tijdens de Tweede Wereldoorlog! En het hadden er 260.000 kunnen zijn!

Wordt vervolgd.

Afbeelding nr. 5. De oprijlaan van "Dennenoord".

Reint Dijkema - Verzetsheld

1920-1944

(deel V)

Evert Jager

In de vorige afleveringen heb ik iets verteld over de verzetsactiviteiten van Reint Dijkema. Hoe hij als jonge vent van amper twintig jaar de Joden een Jood werd, hoe hij vrijwel meteen na de inval van de Duitsers het belang van een vrije pers inzag en zich inzette voor “*De Geus*”, “*Mededelingen*” en “*Trouw*”, hoe hij in onze provincie de L.O. mede organiseerde en welke belangrijke rol hij speelde in het gewapende verzet van de L.K.P. in ons gewest. In deze aflevering de gang van zaken rond zijn arrestatie.

Vrijdag 2 juni 1944 gaan Reint en zijn broer Piet op de motor naar Noordbroek om daar een auto op te halen, die ze enkele weken eerder hadden “meegenomen” uit een garage van een foute Nederlander in Winschoten en op een boerderij in Noordbroek hadden gestald.

De auto was daar naar hun mening niet langer veilig en moest worden verplaatst. De jongens overnachten in Noordbroek en de volgende dag brengen ze de auto naar een nieuw onderduikadres in Hoogezand. Daar zal de auto worden omgebouwd tot een gevechtswagen en voor-

Foto nr. 1. Gedenksteen met de namen van gevallen leerlingen en oud-leerlingen van de Christelijke H.B.S. te Groningen. Nu te vinden in het trappenhuis van het Wessel Gansfort College. Links, derde van boven de naam van Reint Dijkema (Foto Geert Tamminga, Siddeburen).

zien van een mitrailleur. Het lag in de bedoeling van de Groninger K.P.-ers om op vier strategische punten in de provincie een dergelijke gevechtswagen startklaar te hebben staan voor eventuele acties.

Op de motor keren ze terug naar Groningen en op hun schuiladres bij mevrouw Bruning, Boterdiep 57c, verbergen ze hun wapens in de dakgoot. Ze zijn moe van alle spanningen van de laatste weken en willen een paar dagen rust. Die zaterdagmiddag vertrekt Reint naar zijn verloofde in Siddeburen, zijn broer Piet gaat naar zijn meisje in Velp en zijn broer Klaas Simon zoekt zijn heil op een onderduikadres in Steenwijk.

“Het is niet pluis in de stad”

Zondagmorgen 4 juni, het is nog vroeg, gaat bij de familie Knottnerus de telefoon. Voor Reint. Iemand uit Hoogkerk. De cryptische boodschap luidt: *“Het is niet pluis in de stad”*. Reint weet genoeg. In de voorbije week had de S.D. een aantal belangrijke arrestaties verricht. Enkele gearresteerde K.P.-ers hadden, na barbaarse folteringen, namen genoemd. Door deze arrestaties, zo bleek later, wist de Sicherheitsdienst nu ook, dat Reint Dijkema de politieofficier Elzinga had omgelegd op de Basculebrug in Groningen. Jaap van der Sluis, een vroegere klasgenoot van Reint op de Chr. H.B.S. in Groningen (Foto nr. 1), en nu, na een bliksemcarrière N.S.B.-politieofficier in Groningen krijgt zaterdag 3 juni de speciale opdracht van de S.D. om Reint Dijkema op te sporen en te arresteren. Van der Sluis zal minder dan een dag nodig hebben om aan die opdracht te voldoen. Na het telefoontje bedenkt Reint Dijkema zich geen moment. Hij wil redden wat er nog te redden valt. Hij neemt afscheid van zijn verloofde – het zal de laatste keer zijn dat hij haar ziet – en fietst naar het N.S.-station in Zuidbroek. Per trein gaat hij naar Groningen.

Zijn arrestatie

Die zondag fietst Reint Dijkema in Groningen van adres naar adres om zijn K.P.-ers te waarschuwen. Zijn moeder krijgt een seintje dat zij

onmiddellijk moet vertrekken, omdat ze groot gevaar loopt. De in het huis in de Jozef Israëlsstraat aanwezige wapens, worden naar een overbuurman gebracht even verder op in de straat. De vele uniformen en uniformdelen van allerlei Duitse eenheden en van de Nederlandse politie vallen later in vijandelijke handen¹.

In de Oude Boteringestraat rijdt plotseling Jaap van der Sluis achter hem, in burger maar gewapend. Hij sommeert Reint voor hem uit te blijven rijden richting het Scholtenshuis op de Grote Markt, terwijl hij hem bedreigt met zijn revolver. Reint weet zijn fiets zo te manoeuvreren, dat de vroegere klasgenoten tegen elkaar botsen. Beide mannen tuimelen op straat. Reint rent de smalle Poststraat in (Foto nr. 2), een zijstraat van de Oude Boteringestraat. De Poststraat gaf toegang tot het terrein van de Universiteitsbibliotheek. 's Nachts en in de weekends werd het straatje afgesloten door een fors hek.

Foto nr. 2. De smalle Poststraat. Op de achtergrond de Universiteitsmuseum.

Foto nr. 3. Het Scholtenshuis in de Tweede Wereldoorlog aan de Oostzijde van de Grote Markt te Groningen.

Zo ook zondag de 4^e juni 1944. Reint Dijkema zit in de val. Hij duikt een kelder in. Een vrouw is zo “geschikt” Van der Sluis te wijzen waar hij zit. Hij wordt gearresteerd en beide mannen lopen terug naar hun fietsen in de Oude Boteringstraat. Het voorval herhaalt zich. Weer botsen de fietsen en weer vallen beide op het wegdek. Er ontstaat een handgemeen en Reint probeert Van der Sluis zijn revolver te ontfutselen. Dat mislukt. Ondertussen schreeuwt Van der Sluis om de Sicherheitsdienst. Er verschijnt één Duitser in de Boteringstraat, die de situatie niet meteen begrijpt. Twee Nederlandse mannen, beide in burger en één met een wapen. Hij vraagt Van der Sluis zich te legitimeren. Van deze gelegenheid maakt Reint gebruik om er opnieuw vandoor te gaan. Weer vlucht hij de Poststraat in. Van der Sluis vuurt vijf keer op hem zonder hem te raken. Inmiddels rent een patrouille Duitsers vanaf de Grote Markt de Oude Boteringstraat in. Ze zien Reint, die over het hek aan het eind van de Poststraat probeert te klimmen. Eén schot. Reint wordt

getroffen in zijn linker onderarm. Zijn ellepijp breekt. Machteloos valt hij op straat. Hij wordt naar het Scholtenshuis gevoerd; door iemand met ervaring eens “*het voorportaal van de hel*” genoemd.

Het Scholtenshuis

Aan de oostzijde van de Grote Markt bouwde Willem Albert Scholten, grootindustrial en grondlegger van de Nederlandse aardappelmeelindustrie eind 19^e eeuw zijn “*stadspaleis*”, een groot en nogal protserig herenhuis. Enkele historische panden moesten er voor wijken. “*Het zarken Hoës*” noemden oude Groningers het Scholtenshuis (Foto nr. 3).

In de Tweede Wereldoorlog was in dit herenhuis de “*Aussendienststelle*” van de Sicherheitspolizei en de Sicherheitsdienst gevestigd. De beruchte Haase en Lehnhoff zwaaiden er de scepter bijgestaan door veertig man personeel. Het Scholtenshuis werd een “*huis van verschrikking*”. Op gruwelijke wijze oefenden de Duitsers hier hun martelpraktijken uit. Onge-

kende vormen van mishandelingen werden hier toegepast. Geen middel was te wreed en geen foltering te erg. Het Scholtenshuis had uiteraard geen enkele voorziening voor deze nieuwe "functie". Overdag werden de gevangenen gehuisvest op de grote zolder; ze zaten of lagen op de vloer, stoelen waren er nauwelijks. 's Nachts werden ze verplaatst naar de diverse vertrekken op de bovenverdieping. Zittend tegen de muur of liggend op de vloer probeerden ze te slapen, als ze tenminste niet voor straf moesten blijven staan. In diezelfde vertrekken vonden overdag de verhoren en de martelingen plaats. Vaak ook werden de wreedheden ten aanschouwe van de medegevangenen op de zolder voortgezet. "Scholtenszolder" werd in Stad en Lande een synoniem voor één gruwelijke nachtmerrie; de "Dauervernehmung" (= eindeloos verhoor). Tijdens de bevrijding van de stad Groningen werd het huis verwoest². In de huidige "Naberpassage", worden passanten door een gedenkplaat aan de hier gepleegde terreur herinnerd met de woorden:

Hier stond 't huis van het nazisme,
Van hakenkruis en van de S.S.
Hier gaven zij Germaanse les
In gruwelijk sadisme.
Hier hebben zij,
Die voor de vrijheid streden
Onmenselijk geleden.

Wordt vervolgd.

Noten

- 1 De woning van de familie Dijkema is nog op zondag 4 juni 1944 door de Duitsers grondig doorzocht en daarna verzegeld. Enkele dagen later is het huis leeggehaald; via de nationaalsocialistische hulporganisatie "Winterhulp" werden behoeftige N.S.B.-gezinnen met de spullen verblijd. Het enige dat mevrouw Dijkema na de oorlog van haar inventaris terugziet is een door haar zelf geborduurde letterdoek. Het doek hangt enkele jaren na de oorlog op het Zuiderdiep bij een antiquair met een niet fris oorlogsverleden in de etalage. Door het terug te kopen kon mevrouw Dijkema de dierbare herinnering weer in haar bezit krijgen.
- 2 Het Scholtenshuis is tijdens de bevrijding van Groningen door de Duitsers verwoest. Op de plaats waar het huis stond verrees jaren na de oorlog de "Naberpassage", genoemd naar Casper Naber (1906-1944) een Groninger verzetsman. Naber was bang, dat hij door de martelingen in het Scholtenshuis zou gaan praten en namen van verzetsmensen zou noemen. Casper Naber sprong daarom uit een raam van de bovenverdieping van het Scholtenshuis zijn dood tegemoet.

Reint Dijkema - Verzetsheld

1920-1944

(deel VI)

Evert Jager

In dit deel over de verzetsman Reint Dijkema wil ik iets vertellen over zijn verblijf op het Scholtenshuis, over de opzet van de “*Aussendienststelle Groningen*” en de Referatleider Lehnhoff met wie Reint Dijkema kennis zou maken. Ook komt er een ooggetuige aan het woord: Ds. J. Schuurmans, die een dag of tien samen met Reint Dijkema gevangen zat in “*het voorportaal van de hel*”.

Na zijn arrestatie in de Oude Boteringestraat wordt Reint Dijkema naar het Scholtenshuis gebracht aan de oostzijde van de Grote Markt en de brede trap naar de eerste verdieping opgedreven. Daar belandt hij in de verhoorkamer (kamer 16) naast de kamer van de beruchte Lehnhoff (kamer 15).

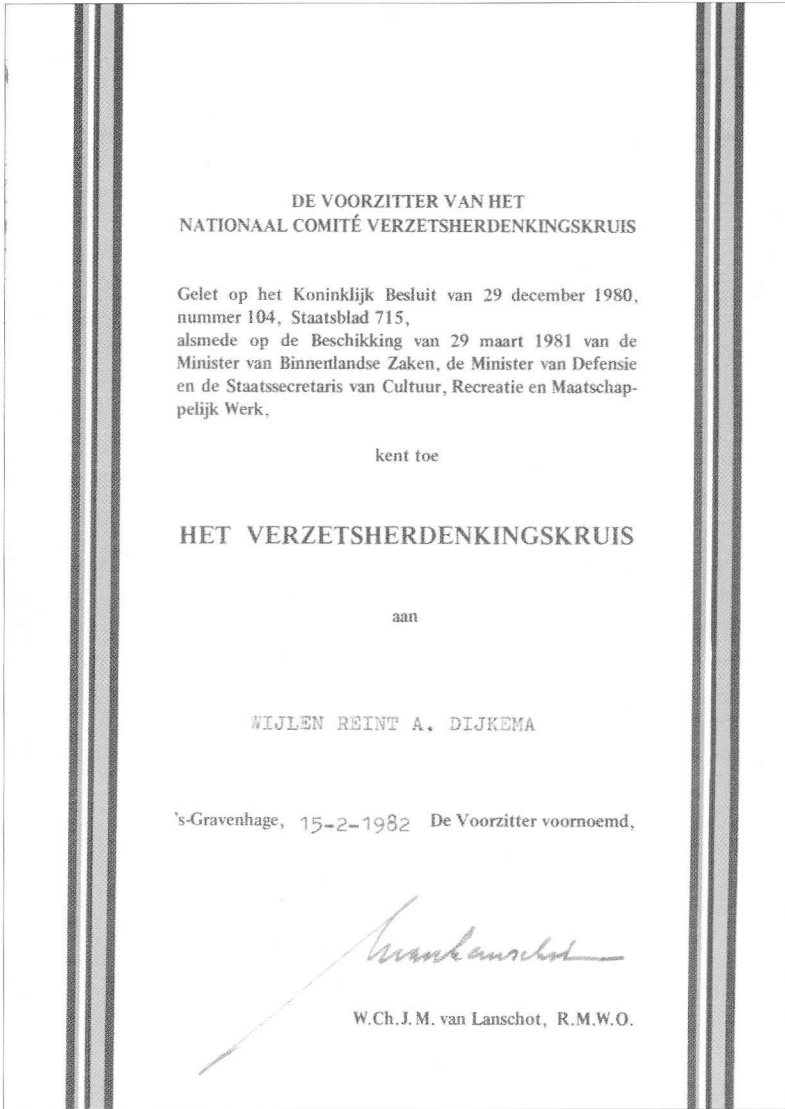
Hij dient voor een bureau te gaan staan; achter dat bureau staat een landwachter met een geweer in de aanslag. Reint wordt geboeid aan handen en voeten en met de landwachter alleen gelaten. De landwachter legt achteloos zijn geweer op het bureau. Wat zou een dubbel geboeide arrestant met een gebroken arm nog kunnen beginnen? Maar Reint Dijkema laat zich voorover vallen op het bureau, weet het geweer te bemachtigen en schiet de landwachter dood.

Waarom een tweede keer?

Nadat Reint Dijkema op Oudejaarsdag 1943 de opperluitenant Anne Jannes Elzinga op de Eendrachtsbrug in Groningen had geliquideerd in opdracht van het verzet en er als represaille in de nacht van Oud op Nieuw zes Groningers werden vermoord door de Duitsers (Silbertanne-moorden, zie “*Bie t Schildt*”, jaargang 5, nummer 1, bladzijde 12) was hij zo uit balans geraakt, dat hij een week lang ziek van ellende in bed bleef op de boerderij van de familie Knottnerus. Tot niets meer in staat. Hij had een mens gedood! En door deze daad waren nog eens zes onschuldigen

vermoord. Hij wilde zijn verzetsactiviteiten staken en niet met nog meer ellende geconfronteerd worden. Een aantal kopstukken van het Gronings verzet kwamen naar Siddeburen om hem op andere gedachten te brengen. Pas begin februari 1944 nam hij aarzelend en met tegenzin weer deel aan het verzetswerk. Waarom schoot hij dan nu toch na zijn arrestatie voor de tweede keer iemand neer? (Foto nr. 1)

Het verzet – ook Reint Dijkema – was goed op de hoogte met de martelpraktijken in het Scholtenshuis. Het verzet wist ook, dat het maar aan zeer weinigen gegeven was tot het bittere einde hun mond te houden en geen namen van medeverzetsmensen te noemen. Reint Dijkema wist wat hem te wachten stond en hij was bang, dat hij zou doorslaan. Door op de landwachter te schieten hoopte hij, dat de SD-ers hem in hun razernij meteen zouden doodschietsen nog voor de martelingen zouden beginnen (zie ook noot 2 op bladzijde 45 “*Bie t Schildt*”, jaargang 7, nummer 1, april 2007). Dat bleek niet het geval. Een aantal SD-ers stormde de verhoorkamer binnen, maar in plaats van te schieten bewerkten ze Reint met hun geweerkolven. Vooral zijn gezicht moest het ontgelden. Na enige tijd lieten ze hem liggend op de vloer achter in de veronderstelling, dat ze hem hadden doodgeslagen. Toen bleek, dat hij nog leefde, werd hij naar het academisch ziekenhuis gebracht, waar zijn linkerarm werd gespaakt en zijn wonden

*Foto nr. 1.
Op 15 februari 1982
werd postuum het
verzetshedenkings-
kruis aan Reint
Dijkema toegekend.
De onderscheiding
werd in ontvangst
genomen door Jantje
Dijkema, een zus van
Reint uit handen van
Prins Bernhard.*

werden verzorgd. Zijn gezicht was tot moes geslagen en onherkenbaar. Na de behandeling werd hij teruggebracht naar het Scholtenshuis en de zolder opgeslagen. De eigenlijke verhoren moesten nog beginnen, de eigenlijke martelingen ook.

Aussendienststelle Groningen (Scholtenshuis)

Tijdens de bezetting telde ons land zes zogenaamde Aussendienststellen. Eén daarvan was

gevestigd in het Scholtenshuis aan de Grote Markt te Groningen. Onder deze Dienststelle vielen behalve onze provincie ook Friesland en Drenthe (Foto nr. 2). Deze zes bureaus waren onderling en met Berlijn verbonden door een netwerk van telexen. Sicherheitspolizei en Sicherheitsdienst binnen één organisatie en onder één dak! De Aussendienststelle was onderverdeeld in zes afdelingen (Ämpter). Ampt 4 – de “Geheime Staatspolizei” kende afdelingen onder leiding van een Referatleiter. Zo was er een

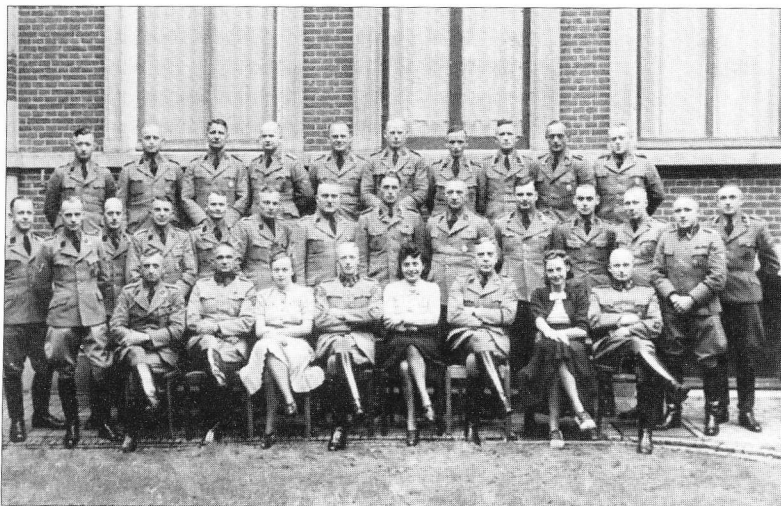

Foto nr. 2.
Het personeel van de
"Aussendienststelle
Groningen",
zomer 1940.

afdeling voor "linksgeoriënteerde illegaliteit" onder leiding van Ernst Knorr en een afdeling voor "rechtsgeoriënteerde illegaliteit" onder leiding van Robert Wilhelm Lehnhoff. Om bij hun chef Haase in het geveel te komen ontstond er tussen de "heren" Knorr en Lehnhoff een soort concurrentiestrijd: wie maakt de meeste slachtoffers? Reint Dijkema zou kennis maken met Robert Lehnhoff. Een aangename kennismaking was het niet.

Wie was Hauptscharführer Robert Lehnhoff?

Lehnhoff was geboren in het dorpje Mehle zo'n twintig kilometer westelijk van Hildesheim op 11 augustus 1906. Hij bezocht de lagere school in zijn geboorteplaats, volgde middelbaar onderwijs in Hildesheim en kwam daarna bij de politie. Bij het begin van de oorlog sloot hij zich aan bij de S.S. Hij was in 1933 getrouwd en is vrij snel na de Duitse inval in Groningen te vinden. Hij woont aan het Koude Gat, kan zeer charmant uit de hoek komen, maakt indruk op diverse Groningse schone en ontfermt zich graag over hen. Hij is buitengewoon intelligent, kan schaken als de beste en luistert graag naar klassieke muziek (Foto nr. 3).

Op het Scholtenshuis ontpopt hij zich als een wrede dienstklopper, die ten koste van alles en iedereen indruk wil maken op zijn meerderen.

Met Duitse officieren en enkele Groningse boeren gaat hij zo nu en dan graag op jacht. Op zo 'n jachtpartij schiet hij eens een hertje; dat beest had hem met zijn mooie reebruine ogen verwijtend aangekeken, zo gaat het verhaal, zodat hij daarna nooit meer op jacht wilde. Op het Scholtenshuis ontwikkelde hij wreedheid van

Foto nr. 3. Robert Wilhelm Lehnhoff, "de beul van Groningen", 1906-1950.

de ergste soort. De naam Lehnhoff¹ staat in de Groninger oorlogsgeschiedenis synoniem voor vervolging, mishandeling, sadisme en moord. “De beul van Groningen” werd zijn bijnaam.

Meesters in martelpraktijken

Indien een gevangene bij het eerste verhoor niet meteen het hem ten laste gelegde bekende werd hij “*ins Maul*” geslagen. Vaak ten koste van een paar tanden. Als de verdachte bleef zwijgen of ontkennen volgde “*het pak voor de broek*”. De verdachte moest dan op zijn buik over een stoel gaan liggen; één man hield zijn enkels vast, een ander klemde zijn hoofd tussen de knieën en nog weer twee anderen sloegen de gevangene langdurig van de heupen tot de knieholten met een gummislang met loden proppen, een stuk gasbuis of een stoelpoot. Lehnhoffs eigen voorkeur ging uit naar een polsdikke gummiknuppel. Als de gevangene na de mishandeling eindelijk van de stoel af mocht gaf Lehnhoff hoogst persoonlijk graag een “*toetje*” weg door de gevangene met zijn gummiknuppel een ongenadige stoot in de maag te geven. Meestal wilden de gevangenen na een tweede of derde behandeling op de stoel wel praten. Soms was er een “*Lump*”, die zijn kaken op elkaar hield. Dan moesten er hardere maatregelen worden genomen. Door middel van een stel handboeien liet men een verdachte aan de verwarming in de kamer van Lehnhoff koppelen. Het bleek een probaat middel, vooral door de lange duur – soms dagen achtereen – en door het te vast aandraaien van de handboeien. Als het “*Schwein*” dan nog zijn mond hield was er nog de “*badkuip*”. Naakt en geboeid moest de gevangene in een badkuip met ijskoud water plaats nemen. Bij tussenpozen werd het hoofd van de “*Teufel*” tot stikkens toe onder water geduwd. Deze badbehandeling brak bijna altijd de laatste weerstand. Mocht dat nog niet het geval zijn dan was er een laatste “*redmiddel*”: het breken van de vingers en/of de voeten.

Reint Dijkema heeft al deze behandelingen ondergaan. Hij bekende alles wat hem persoonlijk ten laste werd gelegd, nam zelfs de schuld van verzetsacties op zich, waar hij niet aan had

deelgenomen, noemde namen van verzetsstrijders die al waren gesneuveld of geëxecuteerd. Maar verzetsmensen, die nog in leven waren, hebben door de martelingen van Reint Dijkema geen gevaar gelopen.

Een verslag van een ooggetuige

Twee dagen na Reint Dijkema wordt Ds. J. Schuurmans², Ned. Hervormd zendeling het Scholtenshuis binnengebracht. Ds. Schuurmans was op 10 mei 1940, de dag dat Hitler-Duitsland ons land binnenviel, met verlof in Nederland en kon daardoor niet terugkeren naar zijn werkterrein op Celebes in het toenmalig Nederlands Indië. Zijn activiteiten voor het dagblad “*Trouw*” deden hem op “*Scholtenszolder*” belanden. Ds. Schuurmans bleef ondanks zijn eigen omstandigheden ook in het “*voorportaal van de hel*” pastor (Foto nr. 4).

Foto nr. 4. Dominee J. Schuurmans (1896-1963), acht dagen medegevangene, medemens en pastor van Reint Dijkema op “*Scholtenszolder*” en na de oorlog tot 1962 Nederlands Hervormd predikant te Lellens-Ten Post-Wit-tewierum.

Hij schreef een verslag van zijn ervaringen in het Scholtenshuis en later in het Huis van Bewaring aan de Hereweg. De nu volgende citaten zijn uit dat verslag. “Woensdag 7 juni 1944, des avonds ongeveer 11 uur, werd ik (= Ds. Schuurmans, E.J.) op het Scholtenshuis een kleine kamer binnengeduwde door een S.D. officier en met mijn gezicht tegen de muur geduwde.... Rechts en links van me stonden ook een paar mannen tegen de muur, evenals ik ongeboeid. Verder zaten of lagen er een aantal op de vloer, sommigen geboeid, waarvan drie aan handen en voeten. Bij een tafeltje zaten de bewakers n.l. twee landwachten en een Grüne. Mijn burens stonden kaarsrecht en zwijgend tegen de muur. Ook van de andere arrestanten zei niemand een woord. Alleen de beide landwachten spraken met elkaar en zo nu en dan in gebroken Duits met de Grüne. Zo nu en dan hoorde ik iemand kreunen, iemand die op de vloer lag. ....Voorzichtig draaide ik mijn hoofd naar links en rechts om te kijken wie daar stonden, zaten of lagen. Ik kende er niemand van, behalve één naar ik meende. Hij zat op de vloer, met zijn rug tegen de muur. Hij was aan handen en voeten geboeid. Zijn éne arm was gespalkt. Zijn kleren zaten slordig om zijn lichaam en hier en daar zat er bloed op. Hij had geen schoenen aan. Zijn gezicht was gekneusd en gezwollen. Meestal waren zijn diepliggende ogen gesloten. Toch sliep hij niet. Soms deed hij een poging met zijn geboeide handen wat orde te brengen in zijn lange donkere haardos of in zijn kleding.....Weer morrelden zijn geboeide handen aan een ritssluiting van zijn pullover. Iets van zijn onderkleren zat er in vastgehaakt, zodat het ding niet dicht wou trekken. Maar de geboeide handen gaven de pogingen daartoe niet op.

Ineens een nijldige stem van één der wachten: “Laat zitten, jong, dat ding. Wat doet het er toe hoe jij er uit ziet. Jou schieten ze toch dood.” Kalm en rustig kwam het antwoord: “Dat weet ik wel, maar zolang je leeft wil je er toch ook nog een beetje netjes uitzien, als dat mogelijk is.”.....Ik ging weer met mijn gezicht naar de muur staan en Reint ging als een egel in el-

kaar op de vloer liggen met zijn regenjas als een bundeltje onder zijn hoofd..... De volgende morgen om 6 uur kwamen een aantal Duitsers binnen, Reint werd wakker geschopt en bevolen op te staan. Hij werd aangeblaft met een uitgezocht stel scheldwoorden en stond alles met gebogen hoofd aan te horen. Soms sloegen ze hem om zijn oren met de hand of met een leren riem. Dan kwam even zijn arm omhoog om zijn gezicht te beschermen, wat maar gedeeltelijk gelukte..... Toen ze hem eindelijk met rust lieten, was zijn gezicht weer erger gekneusd. Rondom zijn ogen was 't nog meer gezwollen, zodat die ogen nog dieper lagen. Hij had onder de mishandeling geen kik gegeven. Hij moest nu met het gezicht naar de muur staan, maar even keek hij opzij en onze ogen ontmoetten elkaar en een spottend lachje kwam op zijn gezicht. “Wat een kerel, ”dacht ik, “goed dat zijn beulen dat spottende lachje niet zien”. ....Zo nu en dan kwam er weer één of andere S.S.-man binnen die Reint de les ging lezen, waarbij hij zich dan meestal hevig opwond en er op los sloeg. Ook één van de opperwachtmeesters van de Grüne, die ons bewaakte, deed dat telkens. Reint gaf nooit een kik en telkens na afloop van zo'n mishandeling keek hij mij even aan en zag ik weer datzelfde spottende lachje op zijn gezicht. Toen ik hem zei hoe erg ik die mishandelingen vond, zei hij glimlachend: “Eigenaardig, ik voel er niets van. 't Is vreemd, maar 't is net of ze me op geen enkele manier pijn kunnen doen.”.....Even later moesten we naar de zolder.....Een oude man bracht voor ieder een homp brood en een kop koffie.....Voor en na werden allen verhoord....Sommigen kwamen na het verhoor niet meer bij ons terug. 's Middag kregen we een bord stampot, dat ik ook weer staande moest eten.... En om tien uur 's avonds verhuisden we weer naar de kamer van de vorige nacht. Zo ging 't verder iedere dag en nacht. Overdag op de zolder, 's nachts in de kamer.....Reint kreeg al spoedig last van zijn arm. De ellepijp was wat doorgeschoten en die arm was niet goed gespalkt. Hij vroeg aan Luchtenborg (een Nederlandse S.D.-er, E.J.) of de dokter eens mocht komen, waarvoor

Luchtenborg dan ook zorgde.....Het vooruitzicht voor mijn drie vrienden (naast Reint Dijkema: Sepp Hahn en Wim ter Linder, E.J.) was hopeloos. Ze begrepen alle drie dat het zeer waarschijnlijk op een ter doodveroordeeling zou uitlopen. Soms konden ze daar kalm over spreken. Soms ook drukte hen dit vooruitzicht zwaar. Sepp had soms erg sombere uren. Vooral na een verhoor. Bij Reint merkte men zoiets veel minder. Hij sprak veel over zijn moeder, zijn verloofde, zijn broers, weinig over zichzelf (Foto nr. 5). Een heel enkele keer zei hij: "Wat een idealen moet men toch opgeven. We stonden nog vóór het leven en nu te weten dat het ineens zo moet aflopen."..... Reint besprak soms met Sepp en mij de mogelijkheden om te ontsnappen. Ook 's nachts lag hij daar soms over te denken.... Daar men van Reint nooit de handboeien losmaakte, kon hij nooit op de w.c. zijn kleren goed instoppen, wat hem vooral 's nachts bij het liggen op de vloer last en kou bezorgde. Daarom vroeg ik al spoedig of ik met hem mee mocht gaan en hem helpen. Dit werd telkens toegestaan..... Toen we zo een dag of acht samen waren ge-

weest leek het alsof Reint, Sepp en Wim ergens anders heen zouden worden overgebracht. Reint vroeg toen of hij aan zijn moeder en zijn verloofde mocht schrijven. Hij vroeg dat aan Luchtenborg. Deze gaf hem potlood en papier; doch zei geen toestemming te hebben zijn handboeien los te maken.....Reint schreef met geboeide handen twee brieven. Luchtenborg kwam later; las ze en zei dat tegen de inhoud geen bezwaar was. Hij nam de brieven mee, schreef de adressen op een apart papier en zei voor verzending te zullen zorgen. Naar ik later hoorde zijn die brieven nooit verzonden.....de tiende dag werd ik weggehaald en naar "het huis van bewaring" gebracht. Ik was toen nog nooit verhoord. Bij het haastige afscheid, dat ik van de drie anderen moest nemen, zei Reint: "Als u vrij komt, wilt u dan aan mijn moeder en aan Ina zeggen, dat ik mij nooit verlaten heb gevoeld?" Van Reint heb ik ook bij dat afscheid de indruk gekregen, zoals telkens ook voordien: Hij heeft het alles volkomen overgegeven,.....Toen ik eens met hem sprak over het woord van Paulus: "Want ik ben verzekerd, dat dood noch leven mij zal

Foto nr. 5.
Eén van de twee ge-
denkstenen in het trap-
penhuis van het aca-
demiegebouw van de
Rijks Universiteit Gro-
ningen aan het Broe-
replein met de naam
van Reint Dijkema in
de vierde regel (foto
Douwe Wiersma, Sid-
deburen).

kunnen scheiden van de liefde Gods, welke is in Jezus Christus, onze Heere” toen zei hij met zo’n rustige zekerheid en met een blij licht in zijn ogen: “Dat geldt ook voor mij.”

Naar Vught

Na een laatste verhoor wordt Reint Dijkema, liggend op een brancard – hij kan niet meer staan, omdat zijn voeten kapot waren geslagen – naar kamp Vught vervoerd. Na 12 dagen “Scholtenshuis” komt hij daar aan, op 18 juni 1944. Het is de verjaardag van zijn verloofde. Hij wordt opgesloten in “de bunker”. Op de meegegeven documenten van Reint Dijkema had het hoofd van de Aussendienststelle Groningen G. Haase een rood kruis geplaatst. De doodstraf betekende dat.

Noten:

1 **Robert Lehnhoff** stond na de oorlog terecht voor de Groningse Kamer van het Bijzonder Gerechtshof te Leeuwarden onder leiding van Jhr. Mr. W.W. Feith. Lehnhoff werkte zeer coöperatief mee met het Bijzonder

Gerechtshof. Vooral als getuige in andermans strafzaken. Waarschijnlijk hoopte hij op deze manier de kogel te ontlopen. Het mocht niet baten. De executie van Lehnhoff vond plaats op 24 juli 1950 bij zonsopgang op de pistoolbaan bij de vroegere kazerne aan de Hereweg; het was één van de laatste executies in ons land na de oorlog. Hij had zichzelf al moed ingesproken met de woorden: “*Es tut weniger weh als beim Zahnartz*”. Hij mocht nog een laatste sigaret roken en liep toen naar de paal waaraan hij vastgebonden zou worden met de woorden: “*Na, also*”. Zijn laatste woord was een scheldwoord: “*Schweinehunde*”. Het volledige parket was bij de terechtstelling aanwezig. Het lichaam van Lehnhoff werd “warm” gekist en meteen begraven op de rooms katholieke begraafplaats aan de Hereweg. De begraafplaats was aan alle zijden door de militaire politie afgezet; niet bedoeld als erewacht.

2 **Jacob Schuurmans** (geboren 27-10-1896 te Menaldum, overleden 9-11-1963 te Groningen) was zendeling in Nederlands Oost-Indië tot 1940 en N.H. predikant te Lellens-Ten Post-Wittewierum van 13-12-1946 tot 1-1-1962.

Projectiel gevonden en tot ontploffing gebracht Vier Dooden

Woensdag om vijf uur vonden enkele werklieden die te Uithuizen aan den dijk werkten, na afloop van de werkzaamheden een onontploft projectiel. Het werd opgeraapt en tegen den grond gesmeten, waarop een hevige ontploffing volgde. Hierbij werden de 20-jarige A.D.S. en de 27-jarige S. v.d. V., beiden te Groningen woonachtig, op slag gedood. De 19-jarige D.Z., eveneens uit Groningen en de 27-jarige H.K. uit Siddeburen, werden levensgevaarlijk gewond en zijn later eveneens overleden. V. d. V. en K. waren gehuwd.

Uit: de Leeuwarder Courant van 1 juni 1944

Met H.K. is bedoeld Hiljo Keizer (geboren 12-12-1917 te Siddeburen - overleden 31-5-1944 te Groningen). Zijn naam staat vermeld op het herinneringsmonument aan de Viskenijsstraat te Siddeburen.

Reint Dijkema - Verzetsheld

1920-1944

(deel VII, slot)

Evert Jager

In deze laatste aflevering over Reint Dijkema wil ik iets zeggen over zijn einde in Kamp Vught met zijn “Bunker”, zijn fusilladeplaats, zijn crematorium en zijn asputten.

“Van de misdaden die in Hitlers machtsbereik gepleegd zijn” aldus de schrijver Harry Mulish, “zeggen de neonazi’s: het zijn leugens. De Duitsers zeggen: het waren de nazi’s. De Europeanen zeggen: het waren de Duitsers. De Amerikanen zeggen: Het waren de Europeanen. De Aziaten en Afrikanen zeggen: Het waren de blanken. Eens zal men zeggen: Het waren mensen.” Mensen, die uit naam van een intolerante, heidense ideologie in staat waren hun medemensen gruwelijke dingen aan te doen; dingen, zoals Reint Dijkema ze tot de dood toe onderging.

Het kamp Vught heette officieel “*Konzentrationslager Herzogenbusch*”. Vught was het enige SS-concentratiekamp in Nederland; het kamp Westerbork was slechts een “*Durchgangslager*”. Halverwege 1942 werd met de bouw van het kamp begonnen op een terrein, dat ongeveer een kilometer lang en 350 meter breed was. Vught had alle voorzieningen, die een concentratiekamp volgens SS-normen moest hebben: een grote appelplaats, een keuken, een wasserij, badruimten, een kampziekenhuis, veel barakken en een crematorium.

Ten noorden van de barakken bevond zich een ommuurd gevangenisgebouw, de “*bunker*”. Om het kampterrein een door de gevangenen gegraven gracht met aan weerszijden prikkeldraad; om de honderd meter was een wachttorens geplaatst met 24 uur per dag bewakers met mitrailleurs en schijnwerpers. (Afbeelding nr. 1).

Organisatie van het kamp en categorieën gevangenen

Het concentratiekamp Vught vormde orga-

*Afbeelding nr. 1.
De gracht rond Kamp Vught met een dubbele prikkeldraadomheining en wachttorens met mitrailleurs en schijnwerpers.*

nisatorische gezien niet één geheel. Het was onderverdeeld in een aantal kleine kampen, van elkaar gescheiden door prikkeldraad. Die kleine kampen herbergden verschillende categorieën gevangenen zoals verzetsstrijders, links-radicalen o.a. communisten, zogenaamde asociale zoals zwarthandelaars, zwervers, “Bibelforscher” (Jehova’s getuigen), homoseksuelen, Joden, Sinti- en Romazigeuners, maar ook gewone criminelen. De genoemde categorieën werden door de Duitsers “*Schutzhäftlinge*” genoemd. Totaal in de anderhalf jaar van het bestaan van kamp Vught zo’n 11.000. In een apart “*Frauenlager*” zaten zo’n 1.500 vrouwen eventueel met hun jonge kinderen in “*Schutzhaft*”. Ook was er een afdeling met gijzelaars: mensen, die als straf gegijzeld werden voor de daden van het verzet of omdat een familielid tot het verzet behoorde of ondergedoken was. In totaal hebben zo’n 1.000 gegijzelden kamp Vught leren kennen. Het kamp was ook een zogenaamde “*Judendurchgangslager*”: ongeveer 12.000 Joden werden vanuit Vught – en meestal via het tussenstation Westerbork – naar de vernietigingskampen gedeporteerd. Ten slotte werd kamp Vught ook een “*Polizeiliches Durchgangslager*”. Hierin werden gevangenen ondergebracht van wie de zaak nog moest worden onderzocht. In totaal hebben in deze categorie zo’n 2.000 mannelijke gevangenen vastgezet. Enkele honderden van hen werden op de fusilladeplaats bij het kamp geëxecuteerd.

De Bunker

In de eerste helft van 1943 werd op het terrein van kamp Vught ook een gevangenis gebouwd, “*de bunker*”, omgeven door een muur. In het midden van het vierkante gebouw bevond zich een binnenplaats. De “*bunker*” telde honderdvijftig cellen, verdeeld over twee verdiepingen. Een cel had een oppervlakte van ongeveer negen vierkante meter en een klein raam met tralies. Met enige moeite konden de gevangenen op de binnenplaats kijken. In iedere cel lag een strozak en stond een emmer, waarin de gevangene zijn behoefte kon doen.

Op 18 juni 1944 wordt Reint Dijkema meteen na aankomst in Vught in een cel in “*de bunker*” opgesloten. Het is zijn laatste onderkomen.

“Kontakt” met elkaar was mogelijk

Alle cellen op de benedenverdieping hadden in de hoek linksboven aan de gangkant een luchtgat. In de cellen op de bovenverdieping zat zo’n gat laag in de hoek naast de deur. Deze gaten kwamen uit in een buizenstelsel; het geluid van een gevangene verplaatste zich erdoor naar de andere cellen. ’s Avonds, na het vertrek van de bewaking, als men “veilig” achter de vele, van zware sloten voorziene deuren en hekken achter bleef, konden de gevangenen via dit systeem, met elkaar praten. Regelmatig klonk een avondgebed en werden er herdenkingsdiensten gehouden voor die dag gefusilleerde vrienden. “*Je kende iedereen bij stem*”, vertelde na de oorlog een vrouwelijke gevangene.

D-day en de gevolgen voor de gevangenen

Op 6 juni 1944 waren de geallieerden op de Normandische kust geland; langzaam maar zeker rukten ze op naar het noorden. Inmiddels had Hitler een nieuwe verordening doen uitgaan; verdachten van verzetsacties konden meteen zonder proces en zonder veroordeling door een rechter ter dood worden gebracht. Toen de geallieerden steeds verder oprukten naar het noorden kregen de Duitsers haast met het liquideren van hun belangrijkste gevangenen. Met een vooruitziende blik had de kampleiding alvast op nog geen kilometer afstand van kamp Vught een fusilladeplaats laten aanleggen met aan het einde een hoge, aarden wal bedoeld als kogelvanger en een executiepeloton samengesteld bestaande uit Nederlandse SS-ers, aangevuld met Oekraïense hulptroepen. Voor het duivelse werk, dat de leden van dit peloton moesten verrichten, was hun per fusillade per man tien sigaretten en per drie man een halve liter jenever in het vooruitzicht gesteld. Begin juli werden de eerste gevangenen in Vught geëxecuteerd, 16 september de laatsten. In genoemde periode werden in totaal 329 gevangenen terecht gesteld.

22 augustus 1944

Op 22 augustus 1944 was het de beurt aan Reint Dijkema. Een gedetineerde vertelde: *“We hoorden het kille geluid van de stappen door de gang als er weer gevangenen werden opgehaald. We hoorden het afroepen van de namen, het rammelen van de sleutels, deuren open, deuren dicht. Steeds meer mensen die uit hun cellen werden gehaald, het dichtslaan van de hekken en daar stond weer een nieuw transport op de binnenplaats. Ze werden op een vrachtauto weggevoerd naar de fusilladeplaats.”* De gevangenen konden in *“de bunker”* even later het salvo horen. Ze telden het aantal genadeschoten.

Al enkele dagen was in de verte ook het gerommel van het geallieerde geschut te horen. Hun tanks naderden het Albertkanaal.

Het crematorium

Zoals de meeste concentratiekampen had ook kamp Vught een crematorium. Drie ovens, twee vaste en één verrijdbare, oliegestookt. De dood van alle geëxecuteerden moest officieel door de Duitse kamparts, Herr Doktor Fleming, worden vastgesteld. Op een granieten onderzoekstafel werd sectie verricht en eventuele sieraden werden verwijderd. Zo waren de regels en de SS hield zich graag aan regels.

“Ordnung muss sein!”

Vanaf het begin heeft kamp Vught een Duitse *“Standesbeampte”* (een ambtenaar van de burgerlijke stand) gehad. Deze functionaris moest van iedere overledene in Vught een overlijdensakte opmaken met persoonlijke gegevens; ook de doodsoorzaak en het tijdstip van overlijden moesten op de akte worden vermeld. Al deze overlijdensakten zijn *“Deutsch gründlich”* opgenomen in het *“Sterbebuch”* van het kamp en door de Duitsers bij hun overhaaste vlucht uit kamp Vught achtergelaten.

Het lichaam van Reint Dijkema is waarschijnlijk in de nacht na zijn executie verbrand. Zijn as werd gedeponeerd in één van de twee asputten achter het crematorium (Afbeelding nr. 2). Sinds 1946 houdt de bevolking van Vught elk jaar op 4 mei hier de dodenherdenking.

In de urnengalerij van het Nationaal Monument op de Dam te Amsterdam staan urnen met aarde uit alle Nederlandse provincies en de overzeese gebiedsdelen. De aarde uit de provincie Noord-Brabant is vermengd met as uit de asputten van kamp Vught.

Een brief

Eind juli 1944, heel vroeg in de morgen valt er een enveloppe door de brievenbus van

*Afbeelding nr. 2.
Eén van de twee
asputten afgedekt
met grind achter het
vroegere crematorium
op het kampterrein
van Vught.*

de familie Molenhuis (nu computerbedrijf Boer Partners, Hoofdweg 170, Siddeburen) en overburen van de familie Knottnerus, (nu Hoofdweg 183). Hendrik Molenhuis, zoon des huizes en verzetsman, opent de enveloppe. Inhoud: een groot vel papier (46 bij 25 cm), aan beide zijden met potlood dichtbeschreven in een duidelijk en rustig handschrift. Aan de brief is een kort briefje in een ander handschrift toegevoegd geschreven op een klein stukje van een blocnotevelletje en gedateerd vrijdag 21 juli 1944. Het begeleidende briefje luidt aldus:

*Hierbij het laatste bericht van hem.
Hij heeft zijn leven gegeven door anderen
te helpen, het was een jongen met een
Hart van Goud, hij is zoo gefolterd en
gepijnigd en gestorven als een
Martelaar. Bewaar dit bericht tot later,
tot de oorlog is afgelopen, dan kan U
persoonlijk met mij in contact komen.
Maar nu kan ik mij niet bekend maken.*

Een Nederlander.

De brief van Reint Dijkema heeft geen aanhef, is geschreven in blokletters en blijkbaar in eerste instantie bedoeld als een opsommende verantwoording van al zijn verzetsacties. Plaatsen, soms data en namen van mede verzetsstrijders, die aan de diverse acties hebben deelgenomen worden genoemd. De brief is ondertekend met “*Reint*”. Op niet beschreven gedeelten tussen deze opsomming en in de kantlijn zijn in tweede instanties allerlei opmerkingen genoteerd met een sterk privé karakter, soms bedoeld voor zijn verloofde, soms voor zijn moeder en soms voor zijn broers en zussen.

De brief eindigt aldus:

*Ik ben bereid! Tot weerziens! Moeder, Ina, Piet, Klaas,
Albartus, Simon A., Jantje en Martje.*

Reint.

*Breng ofstuur dit naar Ina Knottnerus, Siddeburen (Gr.).
Het is het laatste bericht van een terdoodveroordeelde.*

Als Hendrik Molenhuis in de gaten krijgt voor wie de brief is bestemd sluit hij de enveloppe en brengt hij hem later op die morgen naar zijn overbuurmeisje. Zij zal de brief haar verdere leven bij zich dragen.

Vragen zonder antwoorden

De brief van Reint Dijkema roept vragen op!

- Hoe kwam hij in “*de bunker*” aan papier en potlood?
- Waarom schreef hij een op verantwoording lijkende brief? In Groningen kende men zijn beweegredenen om aan het verzet deel te nemen maar al te goed en was men volledig op de hoogte met zijn verzetsdaden.
- Waarom noemt hij namen van andere verzetsmensen? Was dat niet gevaarlijk?
- Hoe is het gelukt om deze brief “*de bunker*” en kamp Vught uit te smokkelen?
- Wie heeft de brief bij de familie Molenhuis bezorgd?
- En waarom heeft de bezorger zich na de oorlog niet gemeld? Is hij misschien in de laatste oorlogsmaanden toch nog gesneuveld? Of is er een andere reden?

Vragen zonder antwoorden.

Het officiële doodsbericht

Hoewel de familie na de ontvangst van de brief met het ergste rekening hield, zeker omdat er nadien ook andere berichten over het lot van Reint circuleerden, bleef men toch hoop houden, ook na de bevrijding.

Pas op 18 november 1945, vijftien maanden na de executie komt Ds. Van Strien, namens de burgemeester van Groningen, mevrouw Dijkema het officiële bericht brengen.

Samen met Ina schrijft mevrouw Dijkema een korte, sobere tekst voor een rouwkaart (Afbeelding nr. 3).

Afbeelding nr. 3.
De rouwkaart van
Reint Dijkema.

Enige dagen geleden ontvingen we de officieele
bevestiging van het bericht, dat op 22 Augustus 1944 te
Vught is gefusilleerd onze Zoon, Verloofde en Broer

REINT ALBARTUS DIJKEMA

op 24-jarige leeftijd.

Openbaring 20 : 4.

Groningen, Oppenheimstraat 68a.

E. C. DIJKEMA – RIEPMA.

Siddeburen: INA KNOTTNERUS.

Groningen: PIET en HANNY.
ALBARTUS.
KLAAS SIMON.
JANTJE.
SIMON ALBERT.
MARTJE.

In memoriam

Na de publicatie van de rouwadvertentie verschijnt in diverse kranten en tijdschriften een "In Memoriam". Ik vond er één in "Trouw", in de "Nieuwe Provinciale Groninger Courant", in het blad van het verzet "De Zwerver", in "De Woldstreek", in "De Vrije Nederlander", in "Kroniek van de Week" en in "Der Clerkcke Cronike". Het "In memoriam" uit het laatste blad plaats ik bij dit artikel (Afbeelding nr. 4).

Rouwdienst

Ten huize van mevrouw Dijkema – zij woont dan inmiddels aan de Oppenheimstraat in Groningen – wordt in besloten kring een rouwdienst gehouden. De leiding is in handen van Ds. Van Strien, gereformeerd predikant te Groningen. Na hem spreekt Ds. Schuurmans, Nederlands hervormd zendingspredikant en tien dagen medegevangene van Reint op de zolder van het Scholtenshuis. Ook de predikanten

IN MEMORIAM

„Enige dagen geleden ontvingen we de officiële bevestiging van het bericht dat op 22 Aug. '44 te Vught is gefusilleerd onze Zoon, Verloofde en Broer:

REINT ALBARTUS DIJKEMA

op 24-jarige leeftijd.”

Ook Reint zien we niet meer. Ook hij is van ons heengegaan. Veel zal ik over Reint niet zeggen, want dat zou mij me kwalijk genomen hebben. Maar dit **moet** ik toch zeggen: Medestudenten, op 22 Augustus 1944 is een uwer gefusilleerd die, én door z'n karakter, én door z'n houding en daad tot één van de grootste figuren (zo niet de grootste) van de illegaliteit van Noord-Nederland behoorde.

Reint was een man die niet van veel praten hield, als hij sprak dan was het kort en zakelijk. Nederland, zo zei hij me eens, kan slechts geholpen worden als we de handen uit de mouwen steken.

Hij was de man die bij uitstek geschikt was om als K.P.-leider op te treden (die ook juist benoemd was tot commandant van de drie Noordelijke provinciën, toen hij door een oud-klassegenoot gegrepen werd).

Wie herinnert zich niet hoe hij, hoewel half dood geslagen, niets, maar dan ook niets bij zijn verhoor zei, zodat zelfs Lehnhoff moest bekennen, dat hij met een groot Nederlander te doen had.

Slechts weinigen weten dat Reint en z'n broers o.a. bijv. alle distributie-overvallen in de provincie Groningen op hun rekening hebben staan, want daarover sprak hij nooit. Hij vocht niet in de ondergrondse voor roem of eer of weet ik wat. Hij vocht omdat hij wist, dat als je Christen was, je dat dan ook op alle levenssterren moest zijn. Ik moest dit schrijven over je Reint, opdat vele **illegalen** mogen weten, dat ze niets hebben gedaan in vergelijking met wat jij deed, en opdat vele **professoren en studenten** zich mogen generen, als ze jouw overlijdensbericht lezen.

V.E.R.A., ge moogt het U als een eer rekenen, dat hij lid was van Uw vereniging.

H. N.

*Afbeelding nr. 4.
Uit het Algemeen
Groninger
Studentenweekblad
"Der Clercke
Cronicke" van 30
november 1945.*

Popma en Toornvliet voeren het woord. Ten slotte spreekt de praeses van V.E.R.A., de studentenvereniging waarvan Reint Dijkema lid was, de heer G.B. Wierda.

Het monument in Vught

De geallieerde troepen komen eind augustus 1944 steeds dichterbij kamp Vught. Onder de

Duitse kampeleiding slaat dan de paniek toe en op 5 ("Dolle Dinsdag") en 6 september wordt het kamp grotendeels ontruimd. De meeste gegijzelden worden vrijgelaten, de gevangenen in het "Schutzhäftlager" worden in een lange goederentrein gedreven en naar kampen in Duitsland vervoerd. Pas op 27 oktober 1944 betreden de geallieerden het kampterrein.

*Afbeelding nr. 5.
Het monument op
de fusilladeplaats
bij Kamp Vught
met 329 namen van
gefusilleerden. Achter
het monument het
door omwonenden
opgerichte kruis op de
kogelvanger.*

Begin 1945 plaatsen omwonenden spontaan een groot kruis van ruwe boomstammen op de executieplaats. Op 20 december 1947 onthult prinses Juliana het definitieve monument (Afbeelding nr. 5). Het gedenkteken, geplaatst voor de kogelvanger, bestaat uit een lange rij plaquettes met daarop de namen van 329 gefusilleerden, niet alfabetisch gerangschikt per provincie (Afbeelding nr. 6). Onder de plaquettes in grote kapitale letters de bekende regel uit ons volkslied: DEN VADERLANT GETROUWE BLIJF ICK TOT IN DEN DOET.

Ook Siddeburen eerde - zij het laat - Reint Dijkema

Het gemeentebestuur van Slochteren besloot in 2003 een straat in plan Traas, achter de voormalige boerderij van de familie Knottnerus naar Reint Dijkema te vernoemen (Afbeelding nr. 7).

Toen eind negentigerjaren kwam vast te staan, dat Reint Dijkema op het moment van zijn dood in 1944 wel degelijk stond ingeschreven in het bevolkingsregister van de gemeente Slochteren, besloot het Siddebuurster 4/5 mei comité zijn naam alsnog toe te voegen aan de namen van de Siddebuurster oorlogsdoden, die

DOOSTERLING CORNELIS C.	26.4.30	5.9.44
STEEEN HARM	14.6.16	5.9.44
TREEBUS PETER	12.9.22	5.9.44
TREEBUS RUDOLF F.W.	5.10.03	5.9.44
VAN VLIET YVONIS A.	30.3.20	5.9.44
GROENLOF		
VAN UEM ANTONIUS E.L.	25.5.08	11.8.44
GRONINGEN		
ARD ALBERT	16.9.19	19.6.44
FOKKENS ANE	26.6.18	19.6.44
DE SEE JOHANNES L.	18.3.19	19.6.44
ZONDERVAN JACOBUS G.	3.8.19	19.6.44
ZUIDEMA JAN	22.8.16	19.6.44
VAN DEN BERGH ROELOF K.	29.9.20	29.7.44
BOONSTRA DIRK	2.9.20	18.8.44
COOLSMAN CONSTANT W.	21.11.	18.8.44
DIJEMA REINT A.	20.5.20	22.8.44

Afbeelding nr. 6. Een plaquette van het monument bij Kamp Vught met niet alfabetisch gerangschikte namen van gefusilleerden uit de provincie Groningen. Op de onderste regel de naam van Reint Dijkema.

*Afbeelding nr. 7.
De Reint
Dijkemastraat op het
vroegere terrein van de
familie Knottnerus met
het woonzorgcentrum
“Het Ufkenshuis”,
“de Siertsheerd”,
“De Amaliastaete”
en “Mobilé
Wellnesscentre”.*

*Afbeelding nr. 8.
De plaquette van
het monument te
Siddeburen nu ook met
de naam van Reint
Dijkema.*

op het monument aan de Viskenijstraat staan vermeld (Afbeelding nr. 8 en 9). Sindsdien wordt ook de naam van deze grote verzetsstrijder en oud-Siddebuurster, Reint Albartus Dijkema elke vierde mei tijdens de dodenherdenking genoemd.

Om met de dichter Ed Hoornik te spreken:

*“En eenmaal per jaar is de stilte
tot de hemel toe van u vervuld
en belijden wij zonder woorden
onze dankbaarheid, onze schuld.”*

Afbeelding nr. 9. Het Siddebuurster oorlogsmonument na een dodenherdenking op 4 mei.

Met dank aan:

Mevrouw Marja Dijkema, Schiermonnikoog,
de heer Simon Albert Dijkema, Canada en
diverse andere leden van de familie Dijkema.

En verder:

Mevrouw Monique Brinks, Groningen,
de heer Jurjen Jager †, Appingedam,
mevrouw Els van der Meer, 's Hertogenbosch,
mevrouw Martje Moesker-Molenhuis, Siddeburen,
de heer Henk Molenhuis, Delfzijl,
de heer Kees Olthof, USA,
mevrouw Annie Pot-Jager, Siddeburen en
de heer † en mevrouw Wind-Zeilstra, Siddeburen.

Bronnen:

1. Archivalia van de familie Dijkema.
2. Archief Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, Amsterdam
3. Archief Nationaal Monument Kamp Amersfoort.
4. Archief Nationaal Monument Kamp Vught.
5. Groninger Archieven.
6. Hoe Groningen streed – Provinciaal Gedenkboek van het verzet – 1940-1945.
7. E.A.J. Boiten e.a. – Groningen in oorlogstijd.
8. G.C. Hovingh – Johannes Post – Exponent van het verzet.
9. Het grote gebod – Gedenkboek van het verzet in LO en LKP.
10. Th. Delleman – Opdat wij niet vergeten.